

FERDINAND JOHANN WIEDEMANNI KIRJAD JAKOB HURDALE

Paul Ariste

Soome-ugri keelte kateeder

Eesti NSV Teaduste Akadeemia F. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas on Jakob Hurda fondis (KM KO Fond 43, M 25 : 24) 24 Ferdinand Johann Wiedemanni kirja Jakob Hurdale, mis on saadetud aastatel 1863—1887. Kuigi nende kahe mehe kirjavahetus on kestnud aastaid, ei ole see siiski olnud intensiivne. Wiedemann on Hurdale kirjutanud üksnes tõsise vajaduse puhul. Ei ole andmeid sellest, et osa saadetud kirju oleks aja jooksul kaduma läinud. Olemasolevad 24 kirja on saadetud eri perioodidel ning need kajastavad ilmekalt Wiedemanni teaduslikke harrastusi mainitud ajajärkudel. 1.—3. kiri on Hurdale saadetud 1863. aastal, kui Wiedemann kirjutas uuri-must võru murdest. Selle perioodi kirjades palutakse saata keelelisi andmeid murde sõnavara ja grammatilise ehituse üksikasjade kohta. 4.—5. ja 7. kiri on kirjutatud 1866.—1869. aastal, kui Wiedemann koostas ja trükkis suurt eesti-saksa sõnaraamatut. Neis kirjades küsitakse üksikute sõnade ja väljendite kohta lähemat selgitust. 8.—10. kiri on saadetud tollal, kui Wiedemann taatles ning parandas eesti piiblitõlke keelt. 11. kiri on mitmesuguste küsimustega eesti keele grammatika koostamise ajast. Pärast pikemat vaheaega on Wiedemann taas saatnud keeleküsimusi 1881. ja 1882. aastal kohtuseaduste tõlkimise ja trükkimise ajal (14.—19. kiri). 13. kiri 1880. aastast, 20.—21. kiri 1885. aastast ja 24. da-teerimata kiri on õige mitmesuguse sisuga. Neist saab üksikuid huvitavaid andmeid Wiedemanni ja Hurda harrastuste kohta. Eriti tähelepannevad on 6. ja 12. kiri (1867, resp. 1876). Neis kirjades annab Wiedemann Hurdale nõu elukutse valikuks ning tutvustab teaduslike harrastuste võimalusi. Hurda harrastusi käsitlevad ka 22. ja 23. kiri (1885, resp. 1887).

F. J. Wiedemanni kirjadele lisaks on toodud tema tütre Johanna Wiedemanni kiri, mis on samas fondis, kus on akadeemiku enese kirjad. See 25. kiri on 1891. aastast. Kirjas on mõningaid andmeid

selle kohta, kuidas J. Hurt ja Wiedemanni tütar lugesid eesti-saksa sõnaraamatu teise trüki korrekture.

Kirjad on toodud saksakeelsetena algupärasel kujul. Neile on lisatud eestikeelsed tõlked. Allakirjutanu on saksakeelsete algupärandite avaldamist selle tõttu pidanud vajalikuks, et tõlge ei suuda kunagi absoluutse täpsusega algupärandi stiili ega mitmemõtteliste sõnade varjundeid edasi anda. Wiedemannil on liiatigi keeruline, osalt humoristlik stiil. Kirjades on ka mõningaid Wiedemanni isikupäraseid keelendeid ning balti-saksa sõnu. Aastate jooksul on kirjade saatja kirjaviis mõnel määral muutunud. Nõnda näiteks kirjutab ta viimastel eluaastatel prepositsiooni verbist lahus: *ab statten, ein sprechen* jne. Vanemates kirjades on prepositsioon ja verb ikka kokku kirjutatud neil juhtudel, kus nad on kokku kirjutatud kaasaegseski saksa keeles.

Tõlgete lõppu on lisatud kommentaare, et kirjades mainitud seigad oleksid lugejale kõigiti arusaadavad.

Kirjades mainitud kuupäevad on vana kalendri järgi. Kui tegemist on uue kalendriga, on Wiedemann seda eraldi nimetanud.

Hurda kirjad Wiedemannile pole vist säilinud, sest seni pole neid leitud arhiividest, kuhu on talletatud Wiedemanni järelejäänud paberid. Nende talletiste hulgas on üldse vaid üksikuid Wiedemannile saadetud kirju.

1

Reval d 20 August 1863.

Hochgeehrter Freund,

Ungeachtet ich in Dorpat schon so vielfach Ihre Musse und Güte in Anspruch genommen habe¹, so habe ich später beim ruhigen Durchgehen des mit Ihrer Hülfe gesammelten Materials für das Dörphtehstnische² doch noch manche empfindliche Lücken gefunden, welche mich nöthigen, noch ein Mal zu Ihrer Gefälligkeit meine Zuflucht zu nehmen. Ich habe mich bemüht es so einzurichten, dass Sie durch Erfüllung meines Wunsches am wenigsten Zeit verlieren, und hoffentlich zur Aufklärung aller meiner Zweifel nicht mehr Zeit gebrauchen werden als zu einer unserer vielen Sessionen. Auf den beiliegenden Blättern finden Sie zunächst eine Anzahl Verba, bei denen ich bitte die in den verschiedenen Rubriken hier und da fehlenden Formen hinzuzusetzen; unwillkürlich werden Sie dabei vielleicht auch bemerken, ob bei den von mir ausgefüllten Formen etwas Unrichtiges mit untergelaufen ist; eben so verhält es sich bei einer Anzahl Nomina, wo ich über den einen oder den anderen Casus ungewiss gewesen bin; endlich noch folgen einige Fragen, die so gestellt sind, dass Sie ohne eine ausführlichere Beantwortung nöthig zu haben, nur mit «ja» oder

«nein» abkōmen, oder die richtige Wortform unterstreichen, oder die falsche austreichen können.

Ihre früher erprobte Langmuth und Gefälligkeit, so wie die Schwierigkeit — um nicht zu sagen Unmöglichkeit — anderswo so rasch und einfach zum gewünschten Ziel zu kōmen wie bei Ihnen, lässt mich hoffen, das Sie diese neue Beanspruchung nicht nur nicht übel aufnehmen, sondern auch meine Bitte gewähren werden. Für diesen Fall bitte ich dann noch mir meine Beilagen nach Petersburg zurück zu senden, wohin ich am nächsten Montag zurückzukehren gedenke. Am einfachsten wäre es, wenn Sie sie in ein Papier mit meiner Namensadresse schlagen, dieses bloss mit einer Oblate befestigen und darum ein gewöhnliches Couvert machen mit der Adresse an die Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Dann kōmt der Inhalt gewiss in meine Hände und Sie haben keine Postmarken dazu nöthig, da Zusendungen *an* die Akademie eben so portofrei sind wie *von* derselben.

Mit herzlicher Dankbarkeit für Ihre bisher mir schon erwiesene Freundlichkeit bin ich

Ihr
ergebenster F J. Wiedemann.

Tallinn 20. augustil 1963.

Kõrgesti austatud sõber,

Kuigi olen Tartus juba nõnda sagedasti Teie vaba aega ja heldest ära kasutanud, nii olen hiljem Teie abiga tartu keele kohtakogutud materjali rahulikult läbivaatamisel ometi veel mõned eksitavad lüngad leidnud, mis mind veel kord Teie headust kasutades abi otsima sunnivad. Olen püüdnud seda nõnda korraldada, et Teie minu soovi täitmisel kõige vähem aega kaotate, ja loodetavasti minu kõikide kahtluste selgitamiseks enam aega ei kasuta kui üheks meie paljudest istungitest. Kaasasolevatelt lehtedelt leiate kõigepealt hulga pöördsonu, milledele palun mitmes rubriigis paiguti puuduvad vormid lisada; tahtmatult märkate ehk ka sealjuures, kas minu poolt täidetud vormidesse pole midagi ekslikku sisse lipsanud; samuti on lood hulga käändsõnadega, kus olen ühe või teise käände puhul ebakindel olnud; lõpuks järgneb veel mõningaid küsimusi, mis on nõnda esitatud, et Teie võite neist pelga «ja» või «ei»-ga pääseda, ilma et oleks vaja täpsemat vastust, või võite õige sõnakuju alla kriipsutada, või vale kustutada.

Teie varem kogetud suur kannatlikkus ja lahkus, samuti raskus — kui mitte öelda võimatus — mujal nõnda kiiresti ning liht-

salt soovitud sihile jõuda nagu Teie juures, lasevad mind loota, et Teie ei pane seda uut tülitamist sugugi pahaks, vaid et rahuldategi mu palve. Sel juhul palun siis veel mulle mu lisad Peterburgi tagasi saata, kuhu kavatsen tuleval esmaspäeval tagasi pöörduda. Kõige lihtsam oleks, kui Teie need minu nimeaadressiga paberisse pakite, selle üksnes lipikuga kinnitate ning ümber hariliku ümbriku Keiserliku Teaduste Akadeemia aadressiga teete. Siis tuleb sisu kindlasti minu kätte, ega pole Teil selleks vaja postmarke, sest Akadeemia minevad saadetised on samuti postmaksuvabad, nagu selle poolt tulevad.

Südamlikult Teid tänades Teie poolt mulle juba osutatud lahkuse eest olen

Teie
kõige ustavam F. J. Wiedemann.

1. 1863. aastal saabus Wiedemann Tallinna 1. mail ja juba järgmisel päeval kell kuus õhtupoolikul oli ta Tartus. Siia jäi ta 19. juunini ning peatus oma ämma juures (reisipäevikud 1858—1887, pagineerimata, KM KO Fond 169, M 14 : 11). Tartus olles kasutas Wiedemann Opetatud Eesti Seltsi kogudes leidunud ainesikke. Uhtlasi uuris ta lõuna-eesti murdeid, eriti aga Põlva murrakut. Ta sai tuttavaks keelehuvilise üliõpilase Jakob Hurdaga, kellelt ta pani kirja nõnda palju andmeid, et nende põhjal võis hakata kirjutama eriuurimust lõuna-eesti murrete kohta.

2. Mõeldud on valmivat käsikirja, mis järgmisel aastal ilmus teosena "«Versuch über den werroehstnischen Dialekt». — Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg. VIIe Série, Tome VII, N° 8, St.-Pétersbourg 1864, 58 fooliolehekülge. Selle teose eessõnas (lk. 3) ütleb Wiedemann, et ta oli tulnud Tartusse kogumaks linnast ja selle ümbrusest aines-
tikki eesti keele sõnaraamatu jaoks. Tartus oli ta aga tutvunud üliõpilase Hurdaga, kes oskas hästi «võru keelt». Jakob Hurt oli Põlva koolmeistri poeg ja tundis väga hästi oma kodukoha murrakut. Wiedemann oli innustunud murdest ja kavatses sellest ülevaate kirjutada. Sellise ülevaate kirjutamine oli Wiedemanni arvates vajalik, sest et tartumurdeline kirjakeel ei andnud õiget kujutust lõuna-eesti murdeist. Eesti NSV Teaduste Akadeemia F. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas hoitakse alal Wiedemanni mälestusi (KM KO Fond 169, M 20 : 1) «Nachrichten und Aufzeichnungen von und über Personen meiner Verwandtschaft, Erinnerungen aus meinem Leben, zusammengetragen St. Petersburg 1958 u. ff.» Selle käsikirja 273. lk-l kirjutab Wiedemann, et Jakob Hurda on tema poole toonud B. Sielemann (arvatavasti Hurda ülikoolikaaslane usuteaduse üliõpilane, pärastine Tõstamaa ja Palamuse pastor Burchard Sielmann).

2

St. Petersburg d 3 Septb. 1863.

Hochgeehrter Freund,

Seit einer Woche bin ich wieder zu Hause am eigenen Arbeitstisch und es sind noch nicht vierzehn Tage her, dass ich aus Reval meine Sendung verschiedener Desideranda durch meine Schwieger-

mutter an Sie abgehen liess, als ich schon gestern aus unsrer Kanzelei¹ Ihre Antwort darauf empfang. Ich beeile mich Ihnen den richtigen Empfang derselben zu melden und Ihnen zugleich für die eben so vollständige und ausführliche wie schnelle Beseitigung der mir noch übrig gebliebenen Unklarheiten meinen herzlichsten Dank zu sagen.

Mit aufrichtiger Hochachtung bin ich
Ihr ergebenster F J Wiedemann.

Peterburi 3. septb. 1863.

Kõrgesti austatud sõber,

Nädalapäevad olen jälle kodus oma kirjutuslaua taga ega pole veel kaht nädalat sellest möödunud, kui ma Tallinnast oma mitmesuguste soovidega saadetise oma ämma kaudu Teile teele saatsin, kui juba eile meie kantseleist¹ Teile vastuse sellele kätte sain. Ruttan Teile selle korralikku kättesaamist teatama ning ühtlasi Teile oma südamlikku tänu ütleva ebaselguste täieliku ja põhjaliku ning kiire kõrvaldamise eest, mis mulle olid veel alles jäänud.

Siira austusega olen
Teie kõige ustavam F J Wiedemann.

1. Peterburi Teaduste Akadeemia kantseleist.

3

St. Petersburg d 12 Decbr. 1863.

Hochgeehrter Freund,

So eben habe ich ein Mémoire¹ über das Werroehstnische beendet, das Sie in nicht gar langer Zeit gedruckt vor sich sehen werden. Als ich das grösstentheils bei Ihnen darüber² Gelernte nun in ein System zu bringen bemüht war, so fand sich, dass ich mir über einige Punkte doch noch nicht recht klar war, und wenn auch das Manuscript schon um einige Tage in die Druckerei geht, so wird sich, besonders da noch einige Typen dazu zu giesen sind, der Druck doch noch so lange hinziehen, dass ich Zeit hätte einige Einschreibsel zu machen, wenn Sie die Güte haben wollten, meine letzten Zweifel noch aufzuklären. Um Ihrer, wie ich wohl weiss, Ihnen jetzt sehr kostbaren Zeit so wenig wie möglich abzubrechen, habe ich meine Fragen auf die umstehende Hälfte dieses Briefes geschrieben, und Sie hätten nun weiter

nichts zu thun als diese Hälfte, mit den Antworten versehen, oder mit der Bezeichnung des Richtigen oder Falschen, abzuschneiden und wieder bei meiner Schwiegermutter abzugeben, wo meine Frau eben ist, die mir dann das Papier wird zukommen lassen³.

In Erwartung einer freundlichen Gewährung meines Wunsches bleibe ich

Ihr dankbar ergebener F J Wiedemann.

S. T.⁴

Herrn Stud. theol. Hurt

in

Dorpat

Peterburi 12. detsb. 1863.

Kõrgesti austatud sõber,

Just praegu olen lõpetanud võru-eesti keele kohta oleva «Toimetise»¹, mida mitte väga pika aja pärast enese ees trükituna näete. Kui ma peamiselt Teilt selle kohta² õpitu süstematiseerimisega vaeva nägin, siis ilmses, et mõnede punktide suhtes polnud ma siiski veel täiel selgusel, ja kuigi käsikiri juba mõne päeva pärast trükkikotta läheb, siis venib ometi trükkimine eriti sellepärast, et peab lisaks veel mõned tüübid valutama, siiski veel nii kaua, et mul oleks aega mõningate sissekirjutuste tegemiseks, kui Teie nii lahke oleksite ja mu viimased kahtlused veel selgitaksite. Et Teie, nagu ma hästi tean, Teile praegu väga kallist aega nõnda vähe kui võimalik raisata, olen oma küsimused selle kirja teisele poolele kirjutanud, ja Teil poleks nüüd enam midagi muud teha kui see pool vastustega varustatult, või õige või vale äramärkimisega, ära lõigata ja jälle minu ämma pool ära anda, kus mu abikaasa praegu on, kes siis paberi mulle kätte toimetavad³.

Oma soovi heatahtlikku täitmist oodates olen Teie

Teile tänulikult ustav F J Wiedemann.

S. T.⁴

Härra teol. üliõp. Hurt

Tartus

1. Wiedemanni uurimus «Versuch über den werroehstnischen Dialekt» ilmus Teaduste Akadeemia «Toimetiste» = «Mémoires» sarjas. Vt. kiri 1, viide 2.

2. Võru murde kohta.

3. Kirja lõppu on J. Hurt lisanud:

NB. Die Hälfte dieses Briefes mit den gestellten Fragen habe ich abgeschnitten, mit gewünschten Antworten versehen und zurückgeschickt.

d. 23ten Dec. 1863 J. Hurt.

NB. Selle kirja esitatud küsimustega poole lõikasin ära, varustasin soovi- tud vastustega ja saatsin tagasi.

23-l dets. 1863 J. Hurt.

4. S. T. on lühend kas ladinakeelsest sine titulo 'ilma tiitlita' või salvo titulo 'arvestades ärajäänud tiitlit'.

Hochgeehrter Freund,

Ihre bisherige freundliche Bereitwilligkeit mir über zweifelhafte Punkte im Ehnstnischen Aufschluss zu geben, setzt Sie freilich immer meinen Behelligungen der Art aus, aber das liegt zu sehr in der Natur der Sache, als dass Sie sich sehr darüber wundern sollten, und wird auch wohl nicht eher aufhören, als bis Sie einmal einen dicken Strich davor ziehen und sagen: bis hierher und nicht weiter.

Dieses Mal betrifft es ein Grosses und einige Kleine. Ich fange mit dem ersten an. In der letzten Zeit fand ich in Dorpat unter den Manuscripten der ehstnischen Gesellschaft¹ eine von Rosenplänter angelangte und dem bekannten Deutschen von Radlof² nachgebildete Sammlung ehstnischer Dialektproben³, allerdings nur einen kleinen Anfang zu der vollständigen Sammlung, auf die es eigentlich abgesehen war, ich habe mir aber doch einige davon, welche mich besonders interessirten, copirt. Leider lassen diese Proben nun grossentheils die wünschenswerte Consequenz in der Hervorhebung und Begreifung des Dialektischen vermissen und fallen, da sie meist von Küstern und Schulmeistern herstämen, hier und da immer wieder in die gewohnte Kirchensprache zurück, denn die Proben sind, was sich andererseits freilich wieder empfiehlt, aus der Bibel genom̄en, und zwar die beiden Parabeln vom Säemann (Marc. IV, 3—8) und vom verlorenen Sohn (Luc. XV, 11—32) wie in der Sammlung deutscher Dialekte von Radlof. Es sind auch ein Paar dörpt-ehstnische darunter (aus Carolen und aus Helmet), und es wäre mir nun sehr willkommen und erwünscht, wenn ich von Ihnen auch eine Transscription dieser beiden Parabeln in dem reinen werro-ehstnischen Dialekt bekommen könnte, was Ihnen freilich kein Kopfbrechen weiter machen wird, aber doch so viel Mühe, dass ich mich anständiger Weise eigentlich schämen sollte, es Ihnen zuzumuthen.

Die oben erwähnten kleineren Dinge sind Auskünfte über einige zwar zunächst nicht ausschliesslich dörptehstnische Wörter, die aber doch Ihnen auch bekannt sein dürften.

1) Hat man bei Ihnen auch das Wort ramm (Kraft), G. rammu, I. rámmu⁴, oder hat es bei gleicher Flexion schon im Nominativ die vocalische Form rammu, wie angeblich im Reval-ehstnischen?

2) Söim od. söime⁵ (Krippe, ich weiss nicht, was im Dörpt-ehstnischen Luc. II, 12 dafür steht) ist werro-ehstnisch vielleicht nicht vorhanden. Jansenn⁶ meinte es heisse söim (wie löim) nicht söim, ich hatte geglaubt, es von söma ableiten und demgemäss besser söim schreiben zu müssen, wie ich auch glaube, dass man löi (von löma) und löi (vom löma) unterscheidet.

3) Hat man bei Ihnen ein Wort wie lõuk (lõugas) oder lauk (laugas) für den gemauerten Sitz vor der Ofenöffnung oder für «die tiefen Löcher in Morasten»?

4) Sollte, wie manches ander öselsche Wort, auch piz im Dörpt- oder Werro-ehstnischen vorkömen? Ich fand im Arensburgschen Kalender dieses Jahres⁷ S. 62 «tulukene põles pizi all», «pizi peal oli puid kuiwamas». Jansenn kannte das Wort nicht.

5) Wissen Sie, was für ein Handwerker ein «karbinder» ist? Ich fand das Wort in einem Manuscript.⁸

6) Im Ēsti-pošti-mēs d. J. (S. 99 Spalte 2, unten) ist die von Hercules getödtete lernäische Schlange «hällis-madu» genant. Was mag der erste Theil dieses Wortes bedeuten?⁹ Der Herausgeber¹⁰ selbst wusste darüber keine Auskunft zu geben.

7) Im Pernu-p.-m. d. J. (S. 145 Spalte 1., oben) ist ein rohi genant anne (oder ane, hane?) koli (oder kolli?), was mag das sein, ein Kraut oder eine Medicin?¹¹

8) Aus der Peipusgegend ist mir für «Starrhals» «sännikael» angegeben, sollte es sāni oder sāñni sein?¹²

9) Von eben daher «sorro» (wohl soro) mit einem nur halbleserlichen deutschen Worte «Heuschlagsbucht (?); was könnte das wohl sein?¹³

10) Ist Ihnen für «Trübes, nebligtes Wetter» ein Ausdruck bekant wie: ilm on sume, sumes, summas, summune?

11) Unterscheidet man auch bei Ihnen den abgedachten Raum vor dem Hause in ulo-alone und rāsta-alone? Ulo soll hier eigentlich nur den vorspringenden von Dach und Zim̄erdecke gebildeten Winkel bedeuten (wie an Krügen), rāstas nur die vorragende unterste Schicht des Strohdaches selbst.¹⁴

12) Hat man auch bei Ihnen õnar (od. õnar?) an Radspeichen, Deckeln, und was heisst es eigentlich?¹⁵

Sie brauchen natürlich mit den erbetenen Aufschlüssen sich gar nicht zu beeilen, denn sie werden, früher oder später, im̄er ganz gleich willkömen sein

Ihnen
aufrichtig ergebener F J Wiedemann

Turgel bei Weissenstein
d 11 Juli 1866.

Kõrgesti austatud sõber,

Teie senine lahke teenendusvalmus mulle eesti keele kahtlaste punktide kohta seletust anda jätab Teid muidugi ikka minu niisuguste tülituste meelevalda, aga see oleneb vägagi asja iseloo-

must, ilma et peaksite seda väga imestama, ega lakka see küll ka enne kui Te kord paksu kriipsu ette tõmbate ja ütlete? siia- maani, ega mitte edasi.

Seekord on küsimuses üks suur ja mõned väikesed asjad. Alustan esimesest. Viimasel ajal olen Tartus eesti seltsi¹ käsi- kirjade hulgast leidnud Rosenplänterilt saabunud ning tuntud saks- lase von Radlofi² järgi kujundatud eesti murdenäidete kogu³, muidugi vaid silmas peetud täieliku kogu väikese alguse, olen aga siiski enesele mõned neist kopeerinud, mis mind eriti huvit- asid. Kahjuks jääb neis näiteis siiski murdepärase esiletõstmiseks ja mõistmiseks soovitatavast järjekindlusest suurestigi vajaka ning (nad) taanduvad, kuna nad enamasti kõstritelt ja koolmeist- ritelt pärinevad, kohati üha harilikku kirikukeelde, sest näited on, mis teiselt poolt on muidugi jälle soovitav, piiblist võetud, nimelt mõlemad mõistukõned külvajast (Markuse IV, 3--8) ja kadunud pojast (Luuka XV, 11--32), nagu Radlofi saksa murrete kogus. Nende hulgas on ka paar tartu-eesti oma (Karulast ja Helmest), ja mulle oleks see siis väga teretulnud ning meeldiv, kui ma Teilt ka nende mõlemate mõistukõnede transkriptsiooni puhtas võru-eesti murdes võiksin saada, mis Teile muidugi mingisugust enamat peamurdmist ei tee, aga siiski nõnda palju vaeva nõua- vad, et ma õigupoolest peaksin korralikult häbenema seda Teilt nõudes.

Ülal mainitud vähemad asjad on teated mõnede kõigepealt küll mitte üksnes tartu-eesti sõnade kohta, mis ehk siiski võiksid Teile ka tuntud olla.

1) Kas ka Teil on sõnal *ramm* (jõud) g/enitiiv/ *rammu*, i/nfinitiiv/ *rämmu*⁴, või on tal sama fleksiooni puhul juba nomi- natiivis vokaalkuju *rammu*, nagu oletatavasti on tallinna-eesti keeles?

2) *Söim* e. *söime*⁵ (söim, ma ei tea, mis on tartu-eesti keeles Luuka II, 12 selle asemel) pole võru-eesti keeles ehk olemas. Jann- sen⁶ arvas, et see olevat *söim* (nagu *lõim*), mitte *söim*, olin usku- nud, et seda peab sõnast *sööma* tuletama ja sedamööda pigemini *söim*, kirjutatama nagu ma ka usun, et tehakse vahet *lõi* (sõnast *lööma*) ja *lõi* (sõnast *loom*) vahel.

3) Kas Teil on niisugust sõna, nagu *lõuk* (*lõugas*) või *lauk* (*laugas*) «ahjusuu ette müüritud istekoha» kohta või «sügavad augud soos» kohta?

4) Kas peaks, nagu mõni muu saaremaa sõna, ka *piis* tartu- eesti või võru-eesti keeles esinema? Leidsin käesoleva aasta Kuressaare kalendrist⁷ lk. 62 «tulukene põles piisi all», «piisi peal oli puid kuivamas». Jannsen ei tundnud sõna.

5) Kas Te teate, missugune käsitööline on «karbinder»? Leid- sin sõna ühest käsikirjast⁸.

6) K/äesoleva/ a/asta/ Eesti Postimehes (lk. 99, veerg 2, all) on Herkulese tapetud Lerna madu nimetatud *hällis-maoks*. Mida

võiks selle sõna esimene osa tähendada? ⁹ Väljaandja ise ei osanud selle kohta seletust anda ¹⁰.

7) K/äesoleva/ a/asta/ Pärnu Postimehes (lk. 145, veerg 1, üleval) on üht *rohtu* nimetatud *anne* (või *ane*, *hane*?) *koli* (või *kolli*?), mis võiks see olla, rohi või arstim? ¹¹

8) Peipsimaalt on mulle «kangekaelse» kohta mainitud sõna *sännikael*, kas peaks olema *säni* või *sänni*? ¹²

9) Samast on «*sorro*» (küllap *soro*) üksnes pooliti loetava saksakeelse sõnaga «*Heuschlagsbucht* (?)», mis see võiks küll olla? ¹³

10) Kas Teie on «sumeda, pilvise ilma» kohta tuttav niisugune väljend nagu *ilm on sume*, *summas*, *summune*?

11) Kas ka Teie poolt eristatakse maja ees olevat katusealust ruumi *ulo-aloseks* ja *räästa-aloseks*? *Ulo* peab siin õigupoolest vaid väljaulatuvat katuse ja lae poolt moodustatud nurka tähistama (nagu kõrtsidel), *räästas* ainult õlgkatuse etteulatuvat alumist kihti ennast. ¹⁴

12) Kas Teie pool on ka *õnar* (v. *õõnar*) rattakodarail, kaantel, ja mis see õieti on? ¹⁵

Teil pole muidugi palutud seletustega sugugi tarvis kiirustada, sest nad on, varem või hiljem, alati ühesuguselt teretunud.

Teie
siiralt ustav F J Wiedemann

Türi Paide lähedal
11. juulil 1866.

1. Õpetatud Eesti Selts.

2. 1817. aastal ilmus Johann Gottlieb Radlofi teos «Die Sprachen der Germanen in ihren sämtlichen Mundarten dargestellt und erläutert durch die Gleichniss-Reden vom Säemann und dem verlorenen Sohne, samt einer kurzen Geschichte der Namen der Teütschen». Frankfurt a/M.

3. Wiedemanni kirjas mainitud murdenäidete kohta on üksikasjalikult kirjutatud A. Kask «Esimesest eesti murdetekstide kogust». — Emakeele Seltsi Aastaraamat 12, Tallinn 1966, lk. 83—89.

4. Wiedemann nimetas partitiivi ehk osastavat infinitiiviks. Märkimisviisi *rámmu* osutab sõna kolmandat völdet.

5. Eestikeelses tõlkes on Wiedemanni kirjaviisis olevad näitesõnad transponeeritud eesti praegusesse kirjaviisi.

6. Johann Voldemar Jannsen on olnud pidevalt Wiedemanni keelejuhiks (reisipäevikud 1858—1887).

7. Kirjas mainitud Kuressaare kalender on «Eesti-rahva mõnnus Kalender ehk Tähtramat 1866 aasta peäle, pärrast Issanda Jesusse Kristusse sündmist», Kuressaare linnas 1865. Lk. 62 on asjaomased laused: *Uhhes kõkis põlles tullukene pisi al ja Pisi peäl ollid agga hea süllatäis puid kuitwamas*. Laused esinevad C. W. Freundlich'i kirjutatud naljandis.

8. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus on *karbinder* 'Buchbinder' = raamatukõitja.

9. Kahtlasena pole Wiedemann seda sõna eesti-saksa sõnaraamatusse võtnud.

9. Väljaandjana on mõeldud J. V. Jannsenit.

10. Seda sõna pole Wiedemann eesti-saksa sõnaraamatusse võtnud.
11. Eesti-saksa sõnaraamatus on *säni-kael* 'Starrkopf, Trotzkopf'.
13. Eesti-saksa sõnaraamatus on *soru* 'Waldbucht, Lichtung'.
14. Eesti-saksa sõnaraamatus on *räästa-alune* 'Raum unter dem Dachvorsprung' ja *ulu-alune* 'Raum unter dem Dache'.
15. Eesti-saksa sõnaraamatus on *õnar, õnaras* 'Falz, leistenförmiger Einschnitt'.

5

Hochgeehrter Freund,

Da Sie schon daran gewöhnt sind, dass Sie nicht bloss an-, sondern auch abwesend von mir in Anspruch genommen werden, so werden Sie auch jetzt weniger überrascht als belästigt sein, wenn ich schon wieder, nachdem ich Sie kaum erst mehrere Tage lang gehörig ausgepresst habe¹, mit einigen Fragen vor Ihnen erscheine über Punkte, welche ich theils damals vergessen hatte auf's Tapet zu bringen, theils erst später mir vorgekommen sind. Ich habe sie auf die umstehende Seite geschrieben, so dass Sie weiter nichts nöthig haben, als mir das Blatt couvertirt wieder hierher zurückzuschicken (Haus Wulff bei der ehstnischen Kirche)², wo ich noch bis zum 1 Juli zu verweilen gedenke.

Ihren liebenswürdigen Hausgenossen bitte ich einen herzlichen und dankbaren Gruss abzusenden, und Ihrem verehrten Senior³ mein Bedauern darüber auszusprechen, dass er es nur sich selber beizumessen haben wird, wenn ich im künftigen Jahre der Versuchung nicht sollte widerstehen können, aus Kannapä nicht direct nach Dorpat zu gehen, sondern mit einem Abstecher über Odenpä.

Ihr dankbar ergebener F J Wiedemann

Dorpat d 21 Juni
1867

Kõrgesti austatud sõber,

Kuna Te olete sellega juba harjunud, et ma ei tülita Teid vaid kohal, ent ka eemal olles, siis olete ka nüüd vähem üllatatud kui tülitatud, kui ma taaski pärast seda, kui olin Teid mitme päeva jooksul tublisti välja pressinud¹, Teie ette ilmun mõnede küsimustega punktide kohta, mis ma siis osalt olin unustanud kõne alla võtta, osalt on need mulle alles hiljem ette tulnud. Olen need teisele leheküljele kirjutanud, nõnda et Teil pole midagi muud vaja kui mulle leht ümbrikusse pandult jälle siia tagasi saata (Wulfi maja eesti kiriku juures²), kus kavatsen veel kuni 1. juulini peatuda.

Teie armastusväärsetele kodakondsetele palun südamliku ning tänuliku tervituse edasi anda, ja Teie austatud seniorile³ mu kahet-

sust selle kohta avaldada, et ta seda üksnes enese süüks peab võtma, kui ma tuleval aastal ei peaks suutma vastu panna kiusatusele Kanepist mitte otse Tartu minna, vaid väikese kõrvalpeõikega Otepää kaudu.

Tartu 21. juunil
1867

Teie tänulikult ustav F J Wiedemann

1. 1867. aastal peatus Wiedemann veidi kauem Otepääl, sest sel aastal pidas Hurt seal kirikuõpetaja prooviaastat Moritz Kauzmanni juures, kes oli Otepääl pastoriks 1850—1872. Tartus oli Wiedemann umbes kuu aega (reisi-päevik 1858—1887).

2. Mõeldud on Maarja kirikut, mis hävis tulekahjus Teise maailmasõja ajal.

3. Hurda senior oli pastor M. Kauzmann. Vt. viide 1.

6

St. Petersburg d 15 Septb. 1867

Hochgeehrter Freund,

Es bedarf wohl nicht erst der Versicherung wie gern ich in Ihrem gegenwärtigen Falle oder in anderen Ihnen zu Dienst und Gefallen sein möchte. Wenn ich daher jetzt nur sehr Allgemeines und Unzulängliches auf Ihre Anfragen Ihnen als Auskunft geben kann, so liegt es gewiss nicht an meinem guten Willen sondern nur an der Ungunst der Umstände.

Auf finnische Philologie¹ sich zu legen ist wohl nicht rathsam, wenn man darin zugleich allein ein Existenzmittel sucht. Ich habe mich damit nur nebenbei beschäftigt, während durch meine Anstellung beim Gymnasium meine Existenz schon sicher gestellt war. Für einen finnischen Philologen wird es schwerlich mehr als zwei Stellen geben, von welchen eine Familie leben kann, und diese sind beide schon besetzt, ich meine die Professur in Helsingfors und meine Stelle bei der Akademie. Wenn Sie daher Lust und Neigung haben sich auf das Studium der finnischen Sprachen² zu legen, so müssten Sie meiner Ueberzeugung nach dazu schon eine anderweitige sichere Stellung im Leben haben. Dazu kommt noch, dass Sie während der Vorbereitung zu einer der oben genannten beiden Stellen auf eine Unterstützung von aussen schwerlich würden rechnen können. Die Universitäten sind jetzt die einzigen so dotirten Anstalten, dass sie vielleicht die Mittel hätten einen Mann in Ihrer Lage bei seinen Studien zu unterstützen, denn die Akademie hat immer noch ihren alten kümmerlichen Etat, und die 2500 Rbl. welche sie für gelehrte Unternehmungen oder Unterstützung zu gelehrten Arbeiten, Reisen 00. zur Verfügung hat, reichen selbstverständlich schon lange nicht mehr für die

2 Tõid eesii filoloogia alalt III

Bedürfnisse von vierzig Akademikern hin, geschweige denn, dass davon noch etwas an Auswärtige sollte vergeben werden können. Von den Universitäten ist aber Helsingfors wohl die einzige, die sich veranlasst fühlen möchte, zur Ausbildung eines finnischen Philologen Geldmittel zu bewilligen, und die solches auch wirklich schon gethan hat, aber es ist vor auszusehen, dass sie ihre Stipendien lieber In- d. h. Finnländern geben wird als Fremden.

So bleibe denn also wohl, meiner Ansicht nach, nichts übrig, als dass Sie erst eine Lehrer- oder sonst eine Ihren Neigungen und Fähigkeiten angemessene Stelle zu erlangen suchten, welche Ihre Existenz sichert und Ihnen Musse gewährt, daneben auch Ihrem Lieblingsfache zu leben, so wie ich es gethan habe. Eine solche Stelle in Petersburg hätte den Vorzug des grösseren Reichthums an literarischen Hülfsmitteln und der Möglichkeit des persönlichen Verkehrs mit Individuen von allerlei finnischen Stämmen; aber wenn diese Stelle keine unsichere beste Privatlehrerstelle, sondern eine so sichere sein soll, dass sie Ihnen die Möglichkeit gewährt, einen festen Lebensplan darauf zu gründen, so könnte es nur eine an einem der russischen Gymnasien oder der beiden grossen Kirchenschulen (Annenschule und Petrischule)³ sein, und zu einer Anstellung bei diesen bedarf es vor Allem eines Oberlehrerexamens.

Wenn Sie also wirklich entschlossen sind, die Theologie aufzugeben, was in sofern wohl schade wäre, als Sie dann Ihre ganze Studienzeit so gut wie verloren hätte/n/, so müssten Sie vor allen Dingen erst darauf hinarbeiten, in einem oder noch besser in mehren Fächern ein Oberlehrerexamen zu bestehen, um gerüstet zu sein, sobald sich an einer der höheren Schulen eine Vacanz eröffnet. Oder wenn Sie geringere Ansprüche an das Leben machen, so versuchen Sie es zuerst mit einem Kreislehrerexamen. In meiner Geburtsstadt Hapsal wird wahrscheinlich im künftigen Jahre mein Freund Russwurm⁴ seine Stelle aufgeben als Emeritus, und da sie ihn nebst Familie ernährt hat, so würde sie auch seinen Nachfolger nähren, und zu anderweitigen literarischen Beschäftigungen hat Russwurm ebenfalls vollauf Zeit gehabt.

Die Aussichten und Wege, welche ich Ihnen im Vorstehenden gewiesen habe, sind zwar nur sehr langsam zum Ziele führend, allein sie sind in der That die einzigen, welche sich mir darzubieten scheinen, und ich hoffe, dass Sie deshalb, weil es keine bessere und schneller zum Ziele führende sind, nicht zweifeln werden an der Dienstwilligkeit und Dankbarkeit

Ihres
aufrichtig ergebenen F J Wiedemann

Peterburi 15. septb. 1867.

Kõrgesti austatud sõber,

Ei ole küll sugugi vaja kinnitust, kui meelsasti ma Teie käesoleval juhul või teistelgi Teile teenistusvalmis oleksin ja meelehead teeksin. Kui ma seetõttu nüüd vaid väga üldist ning piisamatut Teie järelepärimisele Teile võin teatada, siis ei olene see muidugi minu hea tahte puudumisest, vaid oleneb üksnes asjaolude ebasoodsusest.

Soome filoloogiat¹ harrastama hakata pole küll soovitav, kui ühtlasi üksnes sellest elatusvahendit otsitakse. Ma olen sellega ainult möödaminnes tegelnud, kuna mu gümnaasiumi ametkohaga mu elatus oli juba kindlustatud. Soome filoloogi jaoks hakkab olema vaevalt enam kui kaks kohta, millest perekond võib elada, ja need on mõlemad juba hõivatud, ma mõtlen professuuri Helsingis ja enese kohta akadeemias. Kui Teil järelikult on soovi ja kalduvust soome keeli² uurima hakata, siis peaks Teil minu veendumuse järgi selleks juba mõni muu kindel koht elus olema. Pealegi veel, et Te ühele nimetatud mõlemast kohast valmistumise ajal vaevalt võiksite arvestada välist toetust. Ülikoolid on praegu ainsad sisetulekutega nõnda varustatud asutused, et neil oleks ehk vahendeid Teie olukorras olevat meest tema õpingutes toetada, sest akadeemial on ikkagi oma vana vilets eelarve, ja 2500 rbl., mis tal on käsutada teaduslike ürituste või teaduslike tööde toetuseks, reisideks jm., ei jätku ju muidugi enam neljakümne akadeemiku vajadusteks, saati siis, et sellest veel midagi võõrastele peaks anda saama. Ülikoolidest on aga Helsingi küll ainus, kes tunneks olevat kohustatud soome filoloogi väljaõpetamiseks rahalist toetust lubama, ja see ongi seda juba tõesti teinud, aga on ette näha, et ta oma stipendiumid pigemini oma-, s. o. soomemaalastele annab kui võõrastele.

Nõnda siis ei jääks küll minu arvates midagi muud üle, kui et Te püüaksite alguses saavutada õpetaja- või mõne muu Teie kalduvustele ja võimetele vastava koha, mis kindlustab Teile elatuse ja jätab Teile vaba aega ühtlasi ka oma lemmikalale elada, nii nagu mina olen teinud. Niisugusel kohal Peterburis oleks eelis kirjanduslike vahendite suurema rikkuse ja igasuguste soome hõimudest pärit isenditega isikliku suhtlemise võimaluste tõttu; ent kui see koht poleks ebakindel kõige parem eraõpetajakoht, vaid oleks nõnda kindel, et ta Teile pakub võimalust sellele kindlat elukava rajada, siis võiks see vaid olla mõnes vene gümnaasiumis või mõlemas kirikukoolis (Anna Kool ja Peetri Kool)³, ja nendes koha saamiseks on kõigepealt vaja ülemõpetajaeksamit.

Kui Teie niisiis tõesti olete otsustanud usuteadusest loobuda, millest sellepoolest oleks küll kahju, et Teie siis oma kogu õpingu-

aja oleksite peaaegu kaotanud, siis peaksite kõigepealt esiteks ühes või pigemini mitmes aines ülemõpetajaeksami sooritamist taotlema, et olla ette valmistatud, niipea kui avaneb vakants ühes kõrgemas koolis, või kui Teie elule vähemaid nõudeid esitate, siis katsetage esiteks kreiskooliõpetaja eksamiga. Minu sünnilinnas Haapsalus lahkub arvatavasti tuleval aastal mu sõber Russwurm⁴ oma kohalt emeeritusena, ja kuna see koht teda ning perekonda on toitnud, siis peaks see ka tema järglast toitma, ja muuks kirjalikuks tegevuseks on Russwurmil samuti olnud rohkesti aega.

Väljavaated ja teed, mis olen Teile eelolevas osutanud, viivad küll vaid väga pikkamisi sihile, ent need on tõepoolest ainsad, mis mulle näivad olevat pakutavad, ja ma loodan, et Teie sellepärast, kuna need pole paremad ega kiiremini sihile viivad, ei hakka kahtlema

oma
siiralt ustava F J Wiedemanni
teenendusvalmuses ja tänulikkuses.

1. Soome-ugri filoloogiat.

2. Soome-ugri keeli.

3. Annenschule oli Peterburi tütarlaste ja Petrischule poisslaste saksa-keelne luteri usu kirikukool.

4. Carl Friedrich Wilhelm Russwurm (1812—1883) oli õpetaja Tallinnas ja Haapsalus. Ta on avaldanud töid ajaloo, etnograafia, rahvaluule ja geoloogia alalt. Peateos on «Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehtlands und auf Runö» (1855).

7

St. Petersburg d 10 April 1869.

Hochgeehrter Freund,

Noch zum allerletzten Male erlaube ich mir, Sie meines Lexikons¹ wegen etwas zu bemühen, indem ich Sie bitte, zu den auf der zweiten Hälfte dieses Blattes stehenden Wörtern, die mir fremd waren, die Bedeutung zu setzen entweder aus Ihrem eigenen Sprachschatz oder, wenn Ihnen des Dialekts wegen ebenfalls Unbekanntes darunter sein sollte, mit Zuziehung Jansens²; die gesammelten Wörter sind grossentheils aus seiner Zeitung, und da ist er eigentlich moralisch verpflichtet sie zu kennen, was indessen, wie ich früher wohl gefunden habe, doch nicht immer der Fall ist. Um Ihnen nicht mehr Mühe zu machen, als unumgänglich nöthig dabei ist, bitte ich Sie das abgeschnittene Blatt³ mit den Erklärungen mir nur einfach zurückzuschicken ohne weiteren Pro- oder

Epilog. In der Druckerei hat man mir versprochen zum Anfang des nächsten Monats das Lexikon fertig zu schaffen, so dass ich hoffen kann es Ihnen mitzubringen, wenn ich gegen Ende des Maimonats durch Dorpat köme⁴. Der Druck des deutschen Registers ist schon bis in den Buchstaben U gelangt, und was ich gesammelt habe, während das Register gedruckt wird, d. h. seit dem vorigen Herbst, das gedenke ich nun nach den Druckfehlern noch als «Einschaltungen» zu geben, um doch wenigstens Alles zu geben, was ich bis zum letzten Augenblick aufgegebelt habe, denn absolut abgeschlossen kann eine Arbeit der Art doch niemals werden.

Ich gedenke in diesem Jahre in's Ausland zu reisen, und mein Aufenthalt in Dorpat wird in diesem Jahre nur ein sehr kurzer sein, nur um mit Ihnen einiges zu besprechen. Mein Hauptziel ist Pest⁵, theils um das Magyarische, das ich nur als todte Büchersprache kenne, auch lebendig zu hören, theils um mit dem Prof. Hunfalvy⁶ zu conferiren, welcher die nachgelassenen sprachlichen Samlungen von seinem Landsmann Reguly⁷ hat, der verschiedene finnische⁸ Völker besucht hat. Nun trifft es sich so sonderbar, dass Hunfalvy gerade in diesem Jahre auch eine Reise nach Ehtland⁹, Finnland und Petersburg vorhat, so dass wir uns kreuzen; aber er muss, wie er mir schrieb, spätestens gegen die Mitte des Septembers n. St. wieder zu Hause sein, so dass ich, wenn ich die Rückreise über Pest mache, doch mit ihm zusammen sein kann. Uebrigens will er ebenfalls im Mai von dort abreisen, und so wäre es nicht unmöglich, dass ich ihn noch in Dorpat fände, das er doch jeden Falls auch besuchen wird; natürlich wird er dann auch Sie aufsuchen, und von Ihnen kann ich dann zugleich, wenn ich hin köme, erfahren, ob Hunfalvy noch dort oder schon weiter gezogen ist.

Also einstweilen bis auf Wiedersehen!

Ihr

aufrichtig ergebener F J Wiedemann

(*Ešti-pošti-mēs 1868.*)

leht wōrudega ratas (S. 336 erste Spalte.)

(*Jutu-tuba 1868*)¹⁰

lēme rubi (S. 168; zweite Spalte, unten)

mätta-lind (S. 179, erste Spalte, oben).

keza-müts (S. 181, erste Spalte).

(*Pernu pošti-mēs 1868*)

lōzi-maja (S. 331, Spalte vier).

(*Põllu-mēs 1868.*)¹¹

lūdi sēs (S. 42, Zeile 6.)

(*Jutu-tuba 1869*)

oli *kamsid* tolmust wäl'ja pesnu (S. 51, zweite Spalte, unten), wahrscheinlich Kamisol, aber wie soll der Nominativ sein?

jänene G. jänetse (ibid.) st. jänes G. jänese, ist das auch dörphtehstnisch?

ta lask tõist wallale (S. 52, zweite Spalte) = ihn? (wie es in Ehtstland wohl vorkom̄t.).

waha-kök (S. 56, zweite Spalte, oben).

(*Nör hall-pea*, von J. Pedy, Drpt. 1869).¹²

üks sukru-kaswataja wõi tükitaja (S. 76 unten)

ma ei leia sõnu teile seletada, kui magus se minu wezise sū ja «ellada» (od. elada?) kõhule oli (S. 57, Z. 10 von unten).¹³

Peterburi 10. aprill 1869.

Kõrgesti austatud sõber,

Kõige viimast korda luban veel enesele Teid oma sõnaraamatu¹ pärast veidi tülitada paludes Teid selle lehe teisel poolel olevatele sõnadele, mis olid mulle võõrad, tähendus lisada kas oma enese keelevarast või, kui Teile murde tõttu sealhulgas samuti võõrast peaks olema, Jannsenit² appi kutsudes; kogutud sõnad on suurelt osalt tema ajalehest, ja seega on ta õigupoolest moraalselt kohustatud neid tundma, mis ometi, nagu olen varemgi leidnud, pole alati siiski nõnda. Et Teile mitte enam vaeva teha kui selleks on välditamatu!t vaja, palun Teid ära lõigatud leht³ seletustega mulle vaid lihtsalt tagasi saata ilma ulatuslikuma pro- või epi- loogita.

Trükikojas on mulle töötatud järgmise kuu alguseks sõnaraamat valmis teha, nõnda et võin loota see Teile kaasa tuua, kui ma maikuu lõpupoolel Tartust läbi lähen⁴. Saksakeelse registri trükimine on juba u-täheni jõudnud, ja mis olen kogunud sellal, kui registrit trükitakse, s. o. möödunud sügisest alates, selle kavatsen nüüd trükivigade järel veel «sisselülitustena» anda, et vähemalt siiski kõik anda, mis ma viimase hetkeni olen välja urgitsenud, sest absoluutselt lõpetatuks ei või seda laadi töö ometi kunagi saada.

Kavatsen sel aastal välismaale reisida, ja mu peatus Tartus on sel aastal vaid õige lühike, ainult et Teiega mõnest asjast rääkida. Minu peasiht on Pest⁵, osalt sellepärast et ungari keelt, mida ma ainult surnud raamatukeelena tunnen, ka elavana kuulda, osalt et nõu pidada prof. Hunfalvyga⁶, kelle käes on tema kaasmaalase Reguly⁷ pärast surma järelejäänud keeleainestikukogud, kes on olnud mitme soome⁸ rahva juures. Ent juhtub nõnda kummali- selt, et Hunfalvy kavatseb just sel aastal reisida ka Eestimaale⁹, Soome ja Peterburgi, nõnda et ristume; aga ta peab, nagu ta mulle kirjutab, kõige hiljem septembri keskpaiku u/us k/alender/ jälle kodus olema, nõnda et ma, kui asun Pesti kaudu tagasi-

teele, saan temaga ikkagi koos olla. Muide tahab ta samuti mais sealt ära sõita, ja nõnda poleks võimatu, et ma teda juba Tartust leian, mida ta ikkagi igal juhul ka külastab; muidugi otsib ta siis ka Teid kätte, ja Teilt võin siis otsekohe, kui sinna tulen teada saada, kas Hunfalvy on veel seal või on juba edasi rännanud.

Nõnda siis esialgu nägemiseni!

Teie

siiralt ustav F J Wiedemann

(Eesti Postimees 1968)

lehtvõrudega ratas (lk. 336, esimene veerg)

(Jututuba 1868)¹⁰

leemerubi (lk. 168; teine veerg, all)

mättalind (lk. 179, esimene veerg, üleval)

kesamüts (lk. 181, esimene veerg)

(Perno Postimees 1868)

loosimaja (lk. 331, veerg neli)

(Põllumees 1868)¹¹

lüüdi sees (lk. 42, rida 6)

(Jututuba 1869)

oli kamsbid tolmust välja pesnu (lk. 51, teine veerg, all), arvatavasti kampsun, aga kuidas peaks nimetav olema?

jänene om. jänetse (samas) jänese om. jänese asemel, kas see on ka tartueestikeelne?

ta lask tõist vallale (lk. 52, teine veerg) = teda? (nagu Eestimaal küll esineb).

vahakook (lk. 56, teine veerg, üleval).

(Noor hallpea, J. Pedy, Tartu, 1869).¹²

üks sukrukasvataja või tükitaja (lk. 76 all)

ma ei leia sõnu teile seletada, kui magus see minu vesise suu ja «ellada» (või elada?) kõhule oli (lk. 57, r. 10 alt)¹³

1. Mõeldud on suurt eesti-saksa sõnaraamatut «Ehstnisch-deutsches Wörterbuch», Petersburg 1869.

2. Johann Voldemar Jannsen.

3. Hurt on selle lehe siiski saatmata jätnud ja see on käesoleva kirja lõpus.

4. Wiedemann tuli Tartusse 10. ja lahkus sealt 16. juunil (Nachrichten und Aufzeichnungen..., lk. 279). Selle aasta kohta pole reispäevikus märkmeid. Wiedemann on päevikusse kirjutanud, et märkmed on tehtud taskuraamatusse, mida arhiivides ei leidu.

5. Pest ja Buda ühendati 1872. aastal ühiseks Budapestiks. 1869. aastal sai Wiedemann Teaduste Akadeemialt reisispendiumi. Akadeemiku perekond jäi Haapsalusse. Haapsalust Türi kaudu Tartu tulnud, sõitis Wiedemann sealt edasi Berliini. Saksamaal peatus ta õige mitmes linnas, kus ta kohtas tuntud keeleteadureid ja teisi õpetlasi. Sveitsi ja Põhja-Itaalia kaudu tuli Wiedemann

Viini. Pesti jõudis ta uue kalendri järgi 12. septembril ja juba 24. kuupäeval lahkus sealt. Koduteel oli Wiedemann Prahast ja mitmes Saksamaa linnas. 3. oktoobril uue või 21. septembril vana kalendri järgi jõudis ta Venemaale tagasi ja oli 22. septembril Peterburis. Nagu nähtub Wiedemanni enese kirja-panekuist, oli see reis enam huvi- kui uurimisreis (Nachrichten und Aufzeichnungen . . . , lk. 279—281).

6. Ungari keeleteadlane ja etnograaf Pál Hunfalvy (1810—1891). Pestis Wiedemann ei kohanud Hunfalvyt.

7. Ungari keeleteadlane Antal Reguly (1819—1858) on uurinud mansi, handi, mordva, mari, vadja, tšuvaši keelt ja samojeedi keeli, kuid ei jõudnud enne oma surma kogutud ainekku avaldada.

8. Soome-ugri rahvaid.

9. Pál Hunfalvy oli Soomes ja Eestis 1869. aastal suvel. Muide võttis ta osa eesti esimesest laulupeost ning tutvus tolleaegsete eesti kultuuritegelastega. Oma reisimuljed avaldas ta raamatus «Utazás a Balt-tenger vidékein» (Pest 1871).

10. Eesti Postimehe juttutubba.

11. Eesti Põllomees kõige eesti põllomeestele 1869. Ainult «Prowileht» ilmus 1868. aasta novembris.

12. J. Pedy, Noor halpea õige ja üllekohtune ello ja ots. Üks ma ja merre peal sündinud ello-luggu, Tartu 1869. Selle raamatu 57. leheküljel on arvatava trükiveana ellada ootuspärase elleda, s. o. heleda asemel.

13. Wiedemanni sõnaloendi lõppu on Hurt kirjutanud: Eben fällt mir ein: tüdimus wie wäsimum u. sündimus u. küsimus gebildet. H. — Praegu tuleb mulle meelde: tüdimus moodustatakse nagu wäsimum ja sündimus ja küsimus H/urt/.

8

Hochgeehrter Freund

Seit meiner Rückkunft aus dem Auslande habe ich Veranlassung gehabt, die finnische und ehstnische Bibelübersetzung zu vergleichen und dabei manche interessante Abweichungen in der Construction zu bemerken. Manches war mir schon vorher bekannt oder leicht erklärlich, über Anderes hätte ich gern noch einigen Aufschluss, wie über die Construction von pidama (müssen), ich habe aber hier Niemand, von dem ein gutes und sicheres Ehstnisch zu hören wäre, und daher wende ich mich, Ihrer freundlichen Erlaubniss gemäss, wieder an Sie.

Pidama mit dem passiven Infinitiv ist nämlich im Finnischen *im*er persönlich construirt, in der ehstnischen Schriftsprache finde ich es regelmässig unpersönlich und in Folge dessen also mit dem Objekt im Infinitiv¹, während es nach der finnischen Construction als Subject erscheint. Ich habe mir gedacht, dass man im Ehstnischen hier vielleicht denselben Unterschied machen könnte, wie beim Passiv überhaupt, also zB. last peab õpetatama, lapsi peab õpetatama wie last, lapsi, õpetati, und wazikas peab ära tapetama, wazikad peawad ära tapetama wie wazikas, wazikad, tapeti ära; aber ich bin nicht sicher auch so sprechen gehört

zu haben und auf Schriften kann man sich bei solchen Feinheiten nicht verlassen.

Ich erlaube mir daher die Bitte, dass Sie das nebenstehende Blatt mir gelegentlich wieder zurückschicken möchten, nachdem Sie Ihre Bemerkungen zu den darauf stehenden Phrasen gesetzt haben.²

Ihrer so oft schon erprobten Gefälligkeit gewiss, bin ich im Voraus dankend

Ihr
ergebenster F J Wiedemann.

St. Petersburg

d 5 Octbr.

1869.

Kui kaheksa päewa täiz said, et last pidi ümberleigatama (nach dem Finnischen «laps»).

et neid temast pidi ristitama (oder nemad pidiwad ? im Finnischen ist hier eine andere Wendung

wärsket wina peab üte nahk-astiatte sisse pandama (nach dem Finnischen «wärske win)

Ausnahmsweise steht Luc. II, 23 iga poeg-laps ... peab izandale pühaks hütama (finnisch ebenso), wo es nach meiner Theorie eher hätte poeg-last heissen können

Täiz wird sonst mit dem Infinit construiert (süda on uhkust, kädüst täiz), aber sū rāgib sest, mis süda täiz on; kann hier nicht derselbe Casus mida stehen?

Statt unseres ehstländischen laze mēz sisse tulla sagen Sie laze mehel (oder mehele ?) s. t., gebrauchen Sie dieselbe Construction werroehstnisch auch bei käskima, käzi mehel (oder mehele ?) sisse tulla statt des revalehstnischen käzi mēst s. t.?

Kõrgesti austatud sõber,

Välismaalt tagasitulekust peale on mul olnud põhjusi soome ja eesti piiblitõlget võrrelda ning ühtlasi märgata mõningaid huvitavaid erinevusi konstruktsioonis. Mõni asi oli mulle juba varem tuttav või on kergesti seletatav, mõne teise asja kohta tahaksin meelsasti veel mõningat selgust saada, nagu *pidama*-konstruktsiooni kohta, mul pole aga siin kedagi, kellelt võiks kuulda head ning kindlat eesti keelt, ja sellepärast pöördun Teie lahkel loal taas Teie poole.

Pidama koos passiivi infinitiiviga on nimelt soome keeles ikka isikuliselt konstrueeritud, eesti keelest leian selle reegli-päraselt impersonaalina ja selle tõttu on objekt infiniidis¹, kuna

soome keele konstruktsiooni järgi see tuleb esile subjektina. Olen endamisi mõelnud, et eesti keeles võidaks siin ehk samasugust vahet teha, nagu üldse passiivi puhul, niisiis näit. *last peab õpetatama, lapsi peab õpetatama*, nagu *last, lapsi, õpetati ja vasikas peab ära tapetama, vasikad peavad ära tapetama*, nagu *vasikas, vasikad tapeti ära*; aga ma pole kindel, et olengi nõnda kuulnud kõneldavat ja kirjasõna ei või niisuguste peensusete puhul usaldada.

Luban enesele sellepärast palve, et Teie kõrvaloleva lehe mulle võimaluse korral jälle tagasi saadaksite pärast seda, kui Te oma märkused olete lisanud sellel olevatele lausetele.²

Teie sageli juba kogetud lahkuses kindel olles olen ette tänades

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann.

Peterburi

5. oktbr.

1869.

Kui kaheksa päeva täis said, et last pidi ümber leigatama (soome keele järgi «laps»).

et neid temast pidi ristitama (või *nemad pidivad?* soome keeles on siin teine väljend

värsket viina peab uute nahkastjate sisse pandama (soome keele järgi «värsk viin»)

Erandina on Luuka II, 23 iga poeglaps . . . peab isandale pühaks hüütama (soome keeli samuti), kus minu teooria järgi võiks pigemini *poeglast* olla

Täis konstrueeritakse muidu infiniidiga³ (*süda on uhkust, kadestust täis*), aga *suu räägib sest, mis süda täis on*; kas siin ei või olla sama kääne *mida?*

Meie eestimaa *lase mees sisse tulla* asemele ütlete Teie *lase mehel* (või *mehele?*) *s. t.*, kas Te tarvitate sama konstruktsiooni võru-eesti keeles ka *käskima* puhul, *käsi mehel* (või *mehele?*) *sisse tulla*, tallinna-eesti *käsi meest s. t.* asemel?

1. Partitiiv = osastav.

2. Ka selle küsimuslehe on Hurt tagasi saatmata jätnud ning vastused eri lehele kirjutanud.

Für Herrn Hurt¹

Bei Gelegenheit der Revision der ehstnischen Bibel habe ich die niederschlagende Bemerkung machen müssen, dass ich hier und da in einem die Syntax betreffenden Punkt meiner Sache noch nicht ganz sicher bin, und da ich hier kein Ehstnisch hören kann,

auch keinen Ehsten weiss der in seiner Sprache theoretisch fest ist, so erlaube ich mir Ihnen, liebster Freund, wieder mit einigen Fragen zu kōmen, die Sie auf diesem selben Zettel mit blossem Ja oder Nein oder mit Ausstreichen des Falschen beantworten können.²

1) Ahrens erklärt den Satztheil, welcher im Deutschen oder Lateinischen *Subject* des passiven Satzes ist, durchgängig für ein *Object*, weil es allen von ihm für das *Object* gegebenen Regeln folge. Ich glaube die Sache würde daraus erhellen, ob man im Bezug darauf als Possessiv tema oder oma gebraucht, dann ist es *Object*, so scheint das erste³, ist es *Subject*, so scheint das zweite stehen zu müssen. Ich möchte hier zwischen persönlicher und unpersönlicher Passivform unterscheiden und daher z. B. construiren:

*naene tapeti ära oma mehhest, aber
meest kidetakse tema tegude pärast.*
Sollte diese meine Theorie richtig sein?

2) Sagen Sie im Werroehstnischen auch, wie es in der dörptehstnischen Bibel heisst, mit der Pluralform *afidıs andma* (verzeihen) für die im Revalehstnischen allein gebräuchliche Singularform *andeks andma*?

3) Sollte beim passiven Infinitiv mit *pidama* auch das Pronomen mit persönlicher Construction gebraucht werden können, wie das Nomen, also zB. wie *se laps peab rištıtama* auch *ta peab rištıtama* oder *ma pean rištıtama*, oder nur *teda* u. mind *peab rištıtama* (unpersönlich)?

4) Der passive Infinitiv ist mir nur mit *pidama* vorgekōmen, ist Ihnen wohl sonst noch ein Fall seines Gebrauches bekannt?

5) Ist auch im negativen Satz vielleicht die persönliche Construction des Passivs zulässig, oder muss durchaus die unpersönliche gebraucht werden (mit dem Infinitivcasus)⁴, zB. *se patt annakse andeks*, und dernach also *se patt ei anta mitte andeks* oder nur *seda pattu ei anta mitte andeks*? Nach meiner bisherigen Erfahrung würde ich nur das Letzte sagen.

6) Ist es wohl gethan, wenn man unterscheidet: *sa pead mu ēle minema tēd walmistama*, aber *sa pead mu ēl käima tēd walmistamas* oder ja *tēd (tē) walmistama*?

7) *Peale* und *järele* sind beim Sprechenhören sehr schwer von *peal* und *järel* zu unterscheiden. Ich glaube im Rechte zu sein, wenn ich sage *ta käib mu järel* (er folgt mir) aber *ta käib mu peale* (er greift mich an), und *wızı, kombe, aru järele* (nach der Weise, Zahl).

8) In Schriften (auch b. Jacobson⁵) wird nicht nur der Nominativ ize sondern auch die anderen Casus (enese, eneses, enesele, ennast) vom Plural⁶ häufig eben so wohl gebraucht wie vom Singular, ich würde im Plural nur eneste, enestes, enestele, efidid gebrauchen.

9) Gebrauchen Sie von Handauflegen und Handanlegen den bestimmten oder unbestimmten Objectcasus, tema pani (oma) käd oder käzi tema peale (er legte die Hände auf ihn) nemad piistsid (oma) käd oder käzi tema külge (sie legten die Hände an ihn)?

10) Ahrens will ütlema nur mit dem unbestimmten Object construiren, sollte nicht ta ütles se sõna ganz gut sein? — eben so käzu sa tēad (den Befehl weisst⁷ du).

11) Wie sagt man am besten «an die Thür klopfen» koputab ukse peale oder taga oder wastu ust, oder ist es einerlei?

12) Ist es zu gestatten wenn man se (gleichsam als Artikel) gebraucht um Wörter, die an sich nicht Substantive sind, zu substantiviren, wie in anderen finnischen⁸ Sprachen wohl Aenliches geschieht, zB. nēd kakskümmend tulid tagasi (die Zwölf, die zwölf Apostel), se on se pärija (der Erbe, derjenige, welcher erben wird)?

13) Ich würde sagen õpetas mind tarkuzele od. õ. mulle tarkust, nicht õp. mind tarkust, u. ma õpin temalt (er ist der Lehrer) nicht temast, ist es so recht?

Härä Hurdale¹

Eesti piibli revisjoni puhul olen pidanud tegema masendava tähelepaneku, et ma paiguti mõnes süntaksisse puutuvas punktis pole veel päris kindel omas asjas, ja kuna ma ei saa siin eesti keelt kuulda, ega tea kedagi eestlast, kes on oma keeles teoreetiliselt kindel, siis luban enesele, kõige armsam sõber, mõnede küsimustega jällegi Teie juurde tulla, millele Te samal sedelil pelga ja või ei-ga, või väära kustutamisega võite vastata.²

1) Ahrens seletab lauseosa, mis saksa või ladina keeles on passiivlause *subjekt*, üldiselt *objektiks*, sest see järgivat kõikidele tema poolt objekti jaoks toodud reegleid. Mina usun, et asi selguks sellest, kas selle suhtes tarvitatakse possessiivina *tema* või *oma*, kui ta on objekt, siis mulle näib, et peaks esimene³ olema, kui subjekt, siis teine. Ma teeksin siin vahet isikulise ja umbisikulise passiivikuju vahel ja seega näit. konstrueeriksin:

naene tapeti ära *oma* mehest, aga
meest kiidetakse *tema* tegude pärast.

Kas peaks see minu teooria olema õige?

2) Kas Te ütlete ka võru-eesti keeles, nagu on tartu-eesti piiblis, mitmuse kujul *ändis andma* (andestama) tallinna-eesti keeles ainsana tarvitusel oleva ainsuse kjuu *andeks andma* asemel?

3) Kas peaks võima tarvitada *pidama* passiivi infinitiivi puhul ka isikulise konstruktsiooniga pronoomenit, nagu noomenit, niisiis näit. nagu *see laps peab rištutama* ning *ta peab rištutama* või *ma pean rištutama*, või ainult *teda* ja *mind* *peab rištutama* (umbisikuliselt)?

4) Passiivi infinitiiv on mulle ette tulnud üksnes sõnast *pidama*, kas on Teile ehk veel tuttav mõni muu juht selle tarvitamisest?

5) Kas on ehk ka eitavas lauses lubatav passiivi isikuline konstruktsioon või peab tingimata umbisikulist tarvitama (infinitiivkäändega⁴), näit. *see patt annakse andeks*, ja selle järgi niisiis *see patt ei anta mitte andeks* või ainult *seada pattu ei anta mitte andeks*? Oma seniste kogemuste järgi ütleksin ainult viimast.

6) Kas on hästi tehtud, kui tehakse vahet: *sa pead mu eele minema teed valmistama*, aga *sa pead mu eel käima teed valmistamas* või *ja teed (tee) valmistama*?

7) Sõnu *peale* ja *järele* on kõnet kuulates väga raske eraldada sõnadest *peal* ja *järel*. Ma usun enesel õiguse olevat, kui ütlen *ta käib mu järel* (ta tuleb mulle järele), aga *ta käib mu peale* (ta ründab mind), ja *viisi, kombe, aru järele* (viisi, arvu järgi).

8) Kirjatöodes (ka Jakobsonil⁵) ei tarvitata sagedasti mitte üksnes nominatiivi *ise*, vaid ka teisi käändeid (*enese, eneses, enesele, ennast*) niisama hästi mitmusest kui ka ainsusest, mina tarvitaksin mitmuses *eneste, enestes, enestele, eendid*.

9) Kas Te tarvitate käte pealepanemisest ja külgepanemisest määratud või määramatut objektikänet, *tema pani (oma) käed* või *käsi tema peale* (ta asetab käed temale), *nemad pištsid* (oma) *käed* või *käsi tema külge* (nad puudutasid teda kätega)?

10) Ahrens tahab sõna *ütleva* ainult määramatu objektiga konstrueerida, kas ei oleks päris hea *ta ütles see sõna*? — samuti *käsu sa tead*⁷ (käsk on sulle teada).

11) Kuidas öeldakse kõige paremini «an die Thür klopfen» *koputab ukse peale* või *taga*, või *vastu ust*, või on ükskõik?

12) Kas seda võib lubada, kui sõna *see* tarvitatakse (just nagu artiklit), et sõnu, mis pole enesest substantiive, substantiiveerida, nagu teistes soome⁸ keeltes sarnast võib küll juhtuda, näit. *need kaksteistkümmend tulid tagasi* (kaksteistkümmend nimisõnana, kaksteistkümmend apostlit), *see on see pärija* (pärاندuse saaja, see, kes pärrib)?

13) Ma ütleksin *õpetas mind tarkusele* või *õ. mulle tarkust*, ega mitte *õp. mind tarkust*, ja *ma õpin temalt* (ta on õpetaja), ega mitte *temast*, kas nii on õige?

1. Küsimused on Hurdale arvatavasti käsipostiga või teise isiku kirjas saadetud. Kuigi küsimuslehel pole kuupäeva, võib siiski arvata, et see on saadetud kas novembri lõpus või detsembri alguses. Nagu nähtub järgnevast Wiedemanni kirjast, tänab ta Hurta kahe varem tulnud saadetise eest. Esimene neist on usutavasti vastused eelmise kirjaga kaasas olnud küsimustele ja teine neist on olnud vastused käesolevale küsimustikule.

2. Hurt on usutavasti vastanud ulatuslikumalt, kui Wiedemann on soovinud, ning kirjutanud asjaomase kirja. Wiedemanni saadetud küsimustik jäi seega Hurda kätte.

3. Sõna *erste* eest on kustutatud *zweite*.

4. Partitiiviga = osastavaga.

5. Carl Robert Jakobsonil, kes on korduvalt olnud Wiedemanni keelejuhiks ja kelle teoseid Wiedemann on sõnaraamatu ning grammatika jaoks lugenud (reisipäevik 1858—1887).

6. Sõna *häufig* eest on kustutatud *so*.

7. Sõna *weisst* eest on kustutatud *ken/t/*.

8. Mõeldud on soome-ugri keeli.

10

St. Petersburg d 16 Decbr. 1869.

Hochgeehrter Freund,

In Ihrem Briefe vom 20 Novbr. und 10 Decbr. haben Sie die grosse Freundlichkeit gehabt meine grammatischen Bedenken viel gründlicher noch und ausführlicher zu erledigen, als ich zu bitten oder zu hoffen gewagt hatte, und ich beeile mich Ihnen dafür meinen aufrichtigsten Dank auszusprechen. Sie sind zwar so gütig gewesen sich zu einer Fortsetzung zu erbieten, und ich habe mir auch schon Eines und das Andere wieder notirt, aber da die Sache nicht gerade eilt, so erspare ich mir das lieber für eine mündliche Discussion, wenn ich, wie ich beabsichtige und hoffe, im nächsten Frühjahr wieder nach Dorpat kommen sollte.

Die Bibelrevision, die ich übernommen habe, ist mir für mich selbst von grosser Wichtigkeit, indem sie mir Gelegenheit giebt mir selber recht auf den Zahn zu fühlen und zu sehen, ob und wie weit für alle Fälle die Theorien, welche ich mir bisher gebildet habe, stichhaltig sind, und ich hoffe, diese Schule wird meiner Gram̄atik, wenn es mir gelingt eine zu Stande zu bringen, nicht übel zu Gute kommen; anderer Seits aber kann ich mir leider nicht verhehlen, dass die Sprache der Bibel dadurch zwar von einer Anzahl gram̄atischer Schnitzer gesäubert, sonst aber um nichts besser wird. Ich habe mich verpflichtet alles Uebrige zu lassen wie es ist; namentlich Orthographie und Dialekt. An der ersten liegt und allerdings an einem nicht für die Sprachwissenschaft bestimmten Werke wenig, aber was man bei uns Bibeldialekt nennt, entspricht eigentlich gar nicht der lebenden Sprache irgend einer

Gegend, sondern ist ein buntes Harlekinskleid von Formen aus allerlei Gegenden, wahrscheinlich durch bisherige stellenweise gemachte Verbesserungen oder durch die Privatansichten der Correctoren der Druckbogen von den zahlreichen Ausgaben. Eine Formengleichheit ist gar nicht möglich hineinzubringen, wenn man nicht von vorn herein nach irgend einem vorgenommenen Dialekt verfährt, und dies kann wieder kein anderer sein als der von Ahrens bearbeitete ostharrisch-wierländische, abgesehen von inneren Gründen schon darum, weil er der einzige vernünftig grammatikalisch bearbeitete; aber gegen den sträubt sich die Blindheit und die Trägheit noch zu sehr. Ich begreife die Gemüthsruhe nicht, mit der man, öfters in einer und derselben Spalte, salgada und salata, wiskada und wizata, hukkada und hukata, teewad und tegewad, peawad und pidawad, rägiwad und räkiwad, keiges paikas, leibuks und leiwaks, izekeski und izikeskes & . & . & neben einander lesen kann!¹

Die scheinbar vierte Form von Zusa \bar{m} ensetzungen² im Ehstnischen ist, wie ich glaube, mit der ersten identisch und nur durch die verkürzte Aussprache verschieden (auch im Finnischen ist es wohl eine Verkürzung, Suomalais-Ruotsalainen wie das lateinische Lexicon Fennico-Suecicum³), denn man hört diese auch im Revalehstnischen gebräuchlichen Zusa \bar{m} ensetzungen auch vollständig, sulase-mēs, wie talu-poja-mēs, welches letze (sic!) wohl nie anders gesprochen werden möchte, da eine Apokope wie in sulas-mēs hier nicht anzubringen ist. Der Verkürzung von sulase in sulas ist übrigens ganz identisch auch die von laze in las, wāta in wāt, kōige se päewa in kōik se päewa u. d. gl.

Nochmals herzlich dankend bleibe ich

Ihr

ergebenster F J Wiedemann.

P. S. Die letzte Zusendung Ihrer Gesellschaft (Bd. V Heft 4) habe ich mit Dank empfangen.⁴

Peterburi 16. detsbr. 1869.

Kõrgesti austatud sõber,

Oma kirjas 20. novbr. ja 10. detsbr. on Teil olnud heatahtlikkust minu grammatikakahtlusi veel palju põhjalikumalt ning üksikasjalikumalt lahendada kui olin sõandanud paluda või loota, ja ruttan selle eest Teile oma siiraimat tänu avaldama. Teie olete küll olnud nõnda armastusväärne, et olete end seda (tööd) jätkama pakkunud, ja ma olen endale ka juba üht ja teist taaski märkinud, aga kuna asjaga pole just kiiret, siis jätan selle ene-

sele pigemini suuliseks diskussiooniks, kui ma, nagu kavatsen ja loodan, tuleval kevadel peaksin jälle Tartu tulema.

Piiblirevisjon, mille võtsin enesele, on mulle endalegi suure tähtsusega, sest see annab mulle võimaluse enese juures tublisti pinda sondeerida ning näha, kas ja mis ulatuses iga juhu jaoks teooriad, mis olen enesele seni moodustanud, peavad paika, ja loodan, et see kool ei tule mu grammatikale kahjuks, kui mul õnnestub niisugusega hakkama saada, teiselt poolt ei või ma aga enesele kahjuks salgamata jätta, et ehkki piibli keel selle tõttu küll hulgast grammatikavigadest puhastatakse, ei saa ta aga millegi poolest paremaks. Olen kohustunud kõige muu jätma, nagu see on; nimelt õigekirjutuse ja murde. Esimesest oleneb vähe, liialtigi teose puhul, mis pole määratud keeleteaduse jaoks, ent mida meil nimetatakse piiblimurdeks, ei vasta ühegi maakoha elavale keelele, vaid on igasuguste maakohtade vormide kirju arlekiinirõivas, arvatavasti seniste kohati tehtud paranduste tõttu, või arvukate väljaannete trükipoognate korrektorite eravaadete tõttu. Vormiühtsust pole sugugi võimalik sisse tuua, kui algusest peale ei arvestata mõnd ettevõtetud murret, ja see ei või jälle muu olla kui Ahrensi poolt töödeldud idaharju-viru oma, siseseid põhjusi arvesse võtmata juba sellepärast, et see on ainus mõistlikult grammatiliselt töödeldu; aga selle vastu ajavad end turri sõgedus ja loidus veel vägagi. Ma ei saa aru meelerahust, mille järgi sageli ühel ja samal veerul *salgada* ja *salata*, *viskada* ja *visata*, *hukkada* ja *hukata*, *teevad* ja *tegevad*, *peavad* ja *pidavad*, *räägivad* ja *rääkivad*, *keiges paikas*, *leibuks* ja *leivaks*, *isekeskis* ja *isikeskes* jne. jne. jne. võivad üksteise kõrval seista!¹

Eesti keele liitsõnade² näilik neljas vorm on, nagu usun, esimesega identne ja üksnes lühenenud häälduse tõttu erinev (ka soome keeles on see küllap vist lühend, Suomalais-Ruotsalainen ja ladina Lexicon Fennico-Suecicum³), sest neid tallinna-estli keeles tarvitata vaid liitsõnu on kuulda ka täielikkudena, *sulase-mees*, nagu *talupoja-mees*, millest viimane küll kunagi ei võiks olla teisiti hääldatud, sest apokoopti, nagu sõnas *sulas-mees*, siia paigutada ei saa. *Sulase* lühenemisele *sulas* on muide täiesti identne ka *lase* muutumine *las*, *vaata* muutumine *vaat*, *kõige see päeva* muutumine *kõik see päeva* ja selletaolisi.

Veelkordselt südamlikult tänades jään

Teie

kõige ustavamaks F J Wiedemanniks.

P. S. Teie seltsi viimase saadetise (V köide, 4. vihik) olen tänuga kätte saanud⁴.

1. W. Reiman (ja tema järgi hiljem teisedki) on Wiedemanni piiblikeele kohendamise tööd iseloomustanud järgmiselt: «Wiedemannist lootis nüüd Tallinnamaa kirikuvalitsus, et tema terve Piibli keelevigadest, iseäranis ka

sihituse vastu, puhastab ja meile Piibli keele loob, mis kõigele muule kirjandusele eeskujuks võiks olla. Suur ja vaevaline oli ülesanne. Viis korda luges Wiedemann kõige kangema tähelepanemisega Püha Kirja ühest kaanest teise läbi, ehk nägemine tall küll juba siis nõrk oli, ja parandas, kus vigu arvas leidvat. Tõepoolest heitis tema suure hulga vigaseid vormisid kõrvale, aga niisama tõeks jääb ka, et tema käsi mitte nii osav ei olnud, et igalepoole ka parajat sõnakuju asemele seada. Sagedasti ei ole jõud jaksanud lausele õiget, mõttekohast sihitavat käänat leida, vaid iga lehekülje päält torkavad valusasti vead silma, et osastav, partitiivus, ja sihitav, akkusatiivus, ära on vahetatud» (Sirvilauad, Eesti Rahva Tähtraamat 1906, Jurjev-Tartu 1905, lk. 10 jj.). — Käesolevast kirjast nähtub aga, et Wiedemann oli kohustunud piibli teksti minimaalseid muutusi tegema, nõnda et säilinud vigast keelt ei saa üksnes reviderija süüks pidada.

2. Kuidas Wiedemann on jaotanud rühmadesse eesti keele liitsõnad, selle kohta vt. tema «Grammatik der ehstnischen Sprache», lk. 314 jj.

3. Kirjas mainitud sõnaraamatud on E. Lönnroti «Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja», mille esimene vihik ilmus Helsingis 1867, ja arvatavasti D. Juslenise «Suomalaisen Sana-Lugun Coetus . . .» Stockholm 1745.

4. Mõeldud on Õpetatud Eesti Seltsi väljaannet «Verhandlungen».

11

St. Petersburg d 27 Novbr. 1873.

Hochgeehrter Freund,

Um das Erscheinen meiner Grammatik¹ etwas weniger hinauszuschieben, habe ich mich entschlossen, schon jetzt, wo der erste Theil fast fertig ist, den Druck beginnen zu lassen, und während desselben, der mir Zeit genug dazu lassen wird, dann die Syntax zu Papier zu bringen. Es giebt dabei nicht so unendlich viel lexikalisches Material zusammenzutragen und zu sieben, wie bei der Formenlehre, sondern grösstentheils schon im Kopfe fertig Geplantes niederzuschreiben, daher glaube ich mich darauf verlassen zu können, dass mein Setzer in der Druckerei mich nicht überholen wird.

Während die ersten Bogen gesetzt werden, bin ich augenblicklich dabei, das Folgende noch ein Mal zu revidiren, was um so nöthiger ist, da das Ganze in einem langen Zeitraume niedergeschrieben ist, und daher Manches nicht an den geeigentsten Platz gekommen, Anderes auch wohl ohne Noth wiederholt ist. Bei dieser Revision sind mir nun hier und da noch manche Bedenklichkeiten aufgestossen, über welche hier am Orte keine Auskunft zu haben ist. Im August habe ich schon in ähnlicher Veranlassung eine Fahrt nach Kusal² in Ehstland gemacht, und möchte mir nun gern eine solche in dieser Jahreszeit nach Odenpä ersparen. Da Sie nun zum Glück wissen, worauf es einem bedrängten Grammatiker ankommt, so dass man auf Fragen schon das Benöthigte erfahren kann und nicht nöthig hat, erst selbst zu hören, so greife ich wieder zu meinem schon früher gebrauchten Wunschzettel, —

nun hoffentlich wohl den letzten —, mit dem Sie schon zu verfahren wissen, und erlaube mir auf diesem Wege wieder einige Fragen Ihnen vorzulegen; sie betreffen hauptsächlich die verschiedene Betonung, auf welche ich leider nicht schon vor zwölf Jahren, als ich meine Wanderungen im Ehstenlande anfang, aufmerksam geworden war, und an deren Kenntniss ich kaum immer noch bald hier bald da etwas zu flicken habe.

Eine traurige, dunkele Zeit jetzt! es sind Tage da, an welchen ich mit aller Anstrengung kaum drei bis vier Stunden lesen oder schreiben kann, die übrige Zeit muss ich meinen Winterschlaf halten, wie der Hamster, wobei meine Arbeit nicht sehr gefördert wird. Wenn es doch schon wieder Frühling wäre!

Meine herzliche Empfehlung Ihnen und Ihrer gütigen Frau Gemahlin. Möchte ich Ihr schönes Odenpä noch ein Mal besuchen können!

Ihr dankbar ergebener F J Wiedemann.

Peterburi 27. novb. 1873.

Kõrgesti austatud sõber,

Et oma grammatika¹ ilmumist natuke vähem viivitada, olen otsutanud juba nüüd, kui esimene osa on peaaegu valmis, lasta trükkimist alustada, ja trükkimise kestel, mis jätab mulle pealegi küllalt aega, siis süntaks paberile panna. Peale selle pole nõnda lõpmatult palju sõnavaralist ainestikku kokku kanda ja sõeluda, nagu vormiõpetuse puhul, vaid peas suurelt osalt juba valmis plaanitsetu tuleb kirja panna, sellepärast usun seda võivat lootma jääda, et trükikojas mu laduja minust ette ei jõua.

Sellal kui esimesi poognaid laotakse, olen kohe valmis järgnevat veel korda revideerima, mis on seda vajalikum, et tervik on kirja pandud pika ajavahemiku jooksul, ja selle tõttu pole mõndagi sattunud sobivasse kohta, teist on aga ka asjatult korratud. Selle revisjoni puhul on mulle nüüd veel mõned kahtlused ette tulnud, mille kohta siin kohapeal teateid saada pole võimalik. Augustis olen juba niisugusel põhjusel ette võtnud sõidu Eesti maale Kuusalusse², ja nüüd hoiduksin sel aastaajal meelsasti Otepää omast. Kuna Teie aga õnneks teate, millega ahistatud grammatikakirjutajal on tegemist, nõnda et küsitledeski võidakse vajatavat teada saada, ega pole vaja seda kõigepealt ise kuulda, siis haaran jällegi kinni oma juba varem kasutatud soovisedelist, — nüüd loodetavasti küll viimasest —, millega oskate ju toimida, ja luban enesele sel teel jällegi mõned küsimused Teile esitada; need on peamiselt erisuguse rõhutamise kohta, millele ma pole kahjuks juba kaheteistkümne aasta eest oma tähelepanu pöö-

ranud, kui alustasin oma rännakuid eestlaste maal, ja mille kohta olevaid teadmisi pean ikka kord siit, kord sealt natuke paikama.

Kurb, pime aeg on nüüd! On päevi, millal ma kõvasti pingutades võin vaevalt kolm kuni neli tundi lugeda või kirjutada, ülejäänud ajal pean oma talveund magama, nagu hamster, kusjuures mu töö väga ei edene. Kui oleks ometi juba jälle kevad!

Mu südamlük lugupidamisavaldus Teile ja Teie armastusväärsele proua abikaasale. Kui võiksin Teie ilusat Otepääd veel kord külastada!

Teie tänulikult ustav F J Wiedemann.

1. Wiedemanni eesti keele grammatika ilmus kahe aasta pärast «Grammatik der ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte», St.-Petersbourg 1875.

2. Wiedemanni reispäevikus ega mälestistes pole märgat selle Kuusalu-
retke kohta.

12

Hapsal d 12ⁿ Juli 1876

Hochgeehrter Freund,

Es ist Schade, dass Sie den Gegenstand Ihres lieben, vorgestern Abend empfangenen, also erst gestern gelesenen Briefes nicht, wie Sie beabsichtigt hatten, in Dorpat schon zu mündlicher Discussion gebracht, es hätte sich dann Manches noch klarer stellen lassen durch Hin- und Herrede, während ich mich jetzt nur an die litera scripta allein halten kann.

Ihre literarischen Pläne sind mir wohl bekannt, und wie ich zu der Sache stehe, so werden Sie wohl auch ohne besondere Versicherung meiner Seits überzeugt sein, dass ich, abgesehen auch von unseren persönlichen freundschaftlichen Beziehungen und abgesehen von der Dankbarkeit, die ich Ihnen für zahllose Gefälligkeiten schulde, für das Zustandekömen dieser Pläne mich sehr lebhaft interessire und aufrichtig wünsche etwas zur Beförderung derselben thun können. Leider muss ich aber von vorn herein aussprechen, dass die der Akademie zu Gebote stehenden Mittel nicht von der Art sind, dass Ihnen damit geholfen werden könnte, und ich glaube, auch Sie werden sich leicht davon überzeugen, wenn ich Ihnen in dem Folgenden darlege, was die Akademie überhaupt für die ausserhalb derselben stehenden Gelehrten thun kann.

1) Sie kann sie, wenn sie durch gelehrte Arbeiten sich bekannt gemacht haben auf eine von zwei Mitgliedern gemachte und durch diese Arbeiten motivirte Vorstellung nach vorhergegangener doppelter Abstimmung — in der Classe oder Facultät¹ und im Plenum — zu Mitgliedern aufnehmen, und zwar zu correspondirenden oder wirklichen. Mit dem Ersten würde Ihnen nichts gedient

sein, da damit gar keine materiellen Vortheile verbunden sind, und für das Zweite ist natürlich eine Vacanz erforderlich, welche gegenwärtig nicht vorhanden ist. Nun hat zwar die Classe ausser den Stellen für ordentliche Akademiker auch noch ein Paar Adjuncturen zur Verfügung, aber einmal ist man mit diesen sehr sparsam und bewahrt sie gern für unvorhergesehene Bedürfnisse der Akademie zur Ergänzung der vorhandenen Kräfte, so dass als vor einigen Jahren Schiefner² und ich den eminenten Sprachforscher Budenz³ in Pest zum Adjuncten und eventuellen Nachfolger in meinem Fache vorschlagen wollten, wir auf den Rath unseres Secretairen davon Abstand nahmen, weil ein solcher Vorschlag ganz aussichtslos sei; dann ist aber das Gehalt eines Adjuncten so gering (1000 Rbl.), dass nur ein Unverheiratheter davon leben kann, und es also wohl mehr als Leichtsinns wäre, wenn Sie für eine etwa zu erlangende Adjunctur Ihre jetzige Stellung aufgeben wollten. Ich selbst habe freilich in den ersten zwei Jahren auch nicht mehr bekommen — das damalige Gehalt des Extraordinarius —, aber ich hatte doch noch meine Lehrerspension von 500 Rbl. daneben, konnte einige andere Hunderte noch dazu geben, und man lebte damals ungefähr halb so theuer wie jetzt.

2) Die Akademie kann das Erscheinen fremder gelehrten Arbeiten dadurch befördern, dass sie die Herausgabe übernimmt; das Werk wird dadurch Eigenthum der Akademie, und der Verfasser erhält davon nur — wie der Akademiker von den seinigen, die ebenfalls Eigenthum der Akademie bleiben — fünfzig Freiemplare. Von dieser Form der Unterstützung würden Sie aber in so fern keinen Gebrauch machen können, als Sie Ihr Werk erst ausarbeiten wollen⁴, bei der angegebenen Weise aber die Arbeit natürlich schon druckfertig der Akademie vorgelegt werden muss, damit sie einer Commission ad hoc⁵ zur Beprüfung vorgegeben und von dieser dann eventuell zur Herausgabe empfohlen werden kann.

3) Endlich verfügt die Akademie allerdings auch über eine besondere Geldsumme zur Unterstützung gelehrter Arbeiten und Reisen, aber diese ist so lächerlich klein — nur 2500 Rbl. — dass sie gewöhnlich für die von Akademikern selbst gemachten Ansprüche nicht einmal ausreicht, so dass einige oder alle Forderungen, welche im Februar gestellt und einen Monat darauf im Plenum discutirt werden, herab gemindert werden müssen, bis für die Gesammtheit derselben die 2500 Rbl. ausreichen, oder es werden auch einige Petenten, deren Pläne weniger berücksichtigungswerth scheinen, ganz abgewiesen. Unser jetziger Präsident lässt nicht einmal über sämtliche vorhandenen Geldmittel verfügen, sondern es muss immer ein Theil noch für unvorhergesehene Fälle im Laufe des Jahres in Reserve bleiben. Den grössten Theil des Geldes absorbiert natürlich die erste (physiko-mathematische) Classe, nicht

nur weil sie die bei Weitem zahlreichste ist, sondern auch weil die von ihr vorgeschlagenen Unternehmungen, meistens Reisen, am meisten Geld erfordern und zugleich den grössten Anschein der Nützlichkeit und Nothwendigkeit haben. So bekōmt in diesem Jahre ein Conservator unseres zoologischen Museums allein schon 1000 Rbl. zu einer Erforschungsreise in die Gegend des unteren Ob in Sibirien, und weil ein Jahr dazu nicht ausreicht, so sind auch von der Summe des künftigen Jahres schon 1000 Rbl. vorweg genommen. So kommen an unsre historisch-philologische Classe nur ziemlich homöopathische Brocken von jenen 2500 Rbl. Mein Vorgänger Sjögren⁶ machte seine Reise zu den Liven, wo er das Material zu dem grossen, nach seinem Tode von mir herausgegebenen Werkes (sic!) sāmte⁷, auf Kosten der geographischen Gesellschaft⁸, wo er auch Mitglied war, und ich selbst habe zu meinen Reisen in Liv- und Ehistland zum Zweck meines Lexikons und meiner Gram̄matik nur siebenzig bis hundert Rubel, in manchen Jahren auch gar nichts bekōmen. Mit einer ähnlichen Kleinigkeit würde Ihnen nicht gedient sein, an eine Unterhaltung eines Adjuncten auf Kosten der Akademie ist also wohl gar nicht zu denken. Ausserdem hat der zu bearbeitende Gegenstand, so interessant er auch für uns beide und noch viele Andere ist, für das Plenum der Akademie — und dort wird ja wie gesagt nach Majorität entschieden — doch nur ein untergeordnetes Interesse, und es ist ganz unzweifelhaft, dass man dort Ihrer Arbeit wegen nicht die specioseren Anträge der ersten Classe unberücksichtigt lassen wird; noch viel weniger wird man sich, was zur Haltung eines Adjuncten in Odenpä doch nöthig wäre, im Plenum darauf einlassen, auf mehrere Jahre im voraus eine Unterstützung zuzusagen.

Ich bedauere herzlich, in Bezug auf Ihren lieben Brief nicht Angenehmeres oder doch Hoffnungsreicheres erwidern zu können, aber ich denke Sie werden eine offene Darlegung der Umstände lieber schon, als wenn ich, meinem Herzen folgend und nicht meinem Verstande, Ihnen Hoffnungen gemacht und Aussichten eröffnet hätte, von denen ich mir doch selbst sagen müsste, dass sie nicht realisirt werden können. Möchte ich im künftigen Jahre noch einmal das Vergnügen haben mit Ihnen zusammen zu kōmen, da könnten wir vielleicht noch mündlich über die Sache verhandeln.

Unseren Freund Kallas⁹, den Sie ohne Zweifel sehen, bitte ich herzlich zu grüssen und zu versichern, dass er nach seiner Rückkehr in Reval mich besuchen möchte in Katharinenthal in einem Nebenhouse des sogenannten Fräuleinstifts; er muss jeden Falls wohl früher wieder in Reval sein, als ich es verlasse, und ich würde ihn auch selbst aufsuchen, wenn nicht eine Beschädigung des Knies auf der Reise es mir wünschenswerth machte, weitere Gänge mir zu ersparen.

Sie haben mir Ihre speciellere Adresse nicht angegeben; ich hoffe dass in dem kleinen Arensburg mein Brief ohne eine solche

zu Ihnen gelangen wird. — Leben Sie wohl, Gott gebe auf Wiedersehen im nächsten Jahre, herzlich begrüsst einstweilen von

Ihrem dankbar ergebenen. F J Wiedemann

Haapsalu 12-1 juulil 1876.

Kõrgesti austatud sõber,

On kahju, et Te oma armsa, tunaiele õhtul saadud, seega alles eile loetud kirja ainet, nagu olite kavatsenud, ei võtnud juba Tartus suusõnalisele arutlusele, siis oleks mõnigi asi veelgi selgemaks saanud üht- ja teistpidi rääkides, kuna nüüd saan üksnes kirjatähtedest kinni pidada.

Teie kirjanduslikud plaanid on mulle hästi tuntud, ja kuidas mina asjasse suhtun, siis küllap olete ka ilma minupoolse erilise kinnitusega veendunud, et ma, arvesse võtmata isegi meie isiklike sõprussuhteid ning vaatamata tänulikkusele, mida olen Teile võlgu arvutute teenete eest, tunnen elavat huvi nende plaanide teostumise vastu ja siiralt soovin, et võiksin midagi teha nende kordaminekuks. Kahjuks pean aga kohe alguses välja ütleva, et akadeemia käsutuses olevad vahendid ei ole sellised, et nendega saaks Teid aidata, ja usun, et Teiegi selles kergesti veendute, kui Teile järgnevalt seletan, mida akadeemia võib üldse teha väljaspool olevate õpetlaste kasuks.

1) Ta võib neid, kui nad on saanud tuntuks teaduslike töödega, pärast ühe või kahe liikme poolt tehtud ning nende töödega motiveeritud esitust, ja sellele eelnenud kahekordset hääletust — klassis ehk fakulteedis¹ ja pleenumil — liikmeks vastu võtta, ja nimelt kirjavahetajaks või tegevliikmeks. Esimesest poleks Teil midagi kasu, sest sellega pole ühenduses mitte mingisuguseid ainelisi eeliseid, ja teiseks on muidugi nõutav vakants, mida praegu pole olemas. Klassil on siiski küll peale korraliste akadeemikute kohtade kasutada ka veel paar adjunkturi, aga nendega ollakse ju väga säästlikud, ja neid hoitakse meelsasti akadeemia nähtamatuteks vajadusteks täiendamaks olemasolevaid jõude, nõnda et kui mõne aasta eest Schiefner² ja mina Pesti väljapaistvat keeleuurijat Budenzit³ adjunktiks ja minu alal võimalikuks järglaseks tahtsime esitada, loobusime sellest meie sekretäri nõuandel, sest selline ettepanek olevat täiesti lootusetu; liiatigi on adjunkti palk nii väike (1000 rbl.), et üksnes vallaline võib sellest elada, ja niisiis oleks küll enam kui kergemeelsus, kui Teie juhtumisi saadava adjunkturi pärast oma praegusest kohast tahaksite loobuda. Ma ise pole, tõsikääl, esimesel kahel aastal ka rohkem saanud — tolleaegne erakorralise akadeemiku palk —, aga mul oli ometi ka

500-rublane õpetajapension selle kõrval, võisin mõne teise saja veel sellele lisada, ja tollal elati umbes pool odavamalt kui nüüd.

2) Akadeemia võib võõraste õpetlaste tööde ilmumist sellega kiirendada, et ta avaldamise endale võtab; teos saab sellega akadeemia omandiks, ja autor saab selle eest vaid — nagu akadeemik omadest, mis samuti jäävad akadeemia omandiks — viiskümmend vabaeksemplari. Seda toetusvormi ei saaks Te aga ses suhtes kasutada, et Te oma teost alles tahate viimistleda⁴, mainitud juhul peab aga töö muidugi juba trükivalmina esitatama, et see komisjonile *ad hoc*⁵ taatlemiseks esitatakse ja selle poolt siis võimalikult avaldamiseks võidakas soovitada.

3) Lõpuks on akadeemia käsutuses muidugi ka erirahasumma teaduslike tööde ja reise toetamiseks, aga see on nõnda naeruväärselt väike — ainult 2500 rbl. —, et sellest harilikult ei piisa akadeemikute eneste esitatud nõudlusteks; nõnda et mõningaid või kõiki nõudeid, mis esitatakse veebruaris ning kuu aja pärast pleenumis läbi arutatakse, peab vähendama, kuni sellest 2500 rbl-st jätkub neile kõigile, või lükatakse ka täiesti tagasi mõned palveesitajad, kelle plaanid näivad olevat arvesse võtmiseks vähem väärt. Meie praegune president ei luba liiatigi kasutada kogu olemasolevat raharessurssi, vaid ikka peab väike osa reservi jääma aasta jooksul olevate ettenähtamatute juhtude jaoks. Kõige suurema osa rahast neelab muidugi esimene (füüsika-matemaatika) klass, ega üksnes sellepärast, et ta on kaugelt kõige arvukam, vaid ka sellepärast, et tema poolt esitatud üritused, enamasti reised, nõuavad kõige rohkem raha ning nad jätavad ühtlasi kõige suurema kasulikkuse ja vajaduse mulje. Nõnda saab sel aastal meie zooloogia muuseumi konservator üksinda juba 1000 rbl uurimisreisiks Siberisse Alam-Obi alale, ja kuna sellest ühest aastast ei piisa, siis on ka tuleva aasta summast juba 1000 rbl. ette võetud. Nõnda saavad meie ajaloo-filoloogia klassile osaks ainult üsna pisitillukesed palukesed tollest 2500 rbl-st. Minu eelkäija Sjögren⁶ võttis ette reisi liivlaste juurde, kus ta kogus ainekku suure, pärast tema surma minu poolt avaldatud teose jaoks⁷, geograafia seltsi⁸ kulul, kus ta oli ka liige, ja ma ise olen saanud oma sõnaraamatu ja grammatika pärast Liivi- ja Eestimaale tehtud reiseiks ainult seitsekümmend kuni sada rubla, mõnel aastal pole saanud isegi midagi. Niisugusest piasiasjast poleks Teil kasu, adjunkti ülalpidamisest akadeemia kulul ei maksa niisiis sugugi mõelda. Liiatigi on viimisteldav aine, olgu see meie mõlema ning veel paljude teiste jaoks kui huvitav tahes, akadeemia pleenumi jaoks — ja seal otsustatakse ju, nagu on öeldud, enamuse järgi — siiski vaid kõrvalise huviga, ja on täiesti kaheldamata kindel, et seal ei jäeta Teie töö tõttu arvesse võtmata esimese klassi spetsiifilisemaid ettepanekuid; veelgi vähem hakatakse pleenumil arutama mitmeks aastaks toetuse ettelubamist, mis adjunkti Otepääl pidamiseks oleks ikkagi vajalik.

Kahetsen südamest, et Teie armsa kirja suhtes ei või vastata meeldivamat või ometi lootusrikkamat, aga mõtlen, et Teile on meelsam asjaolude avalik selgitus, kui et ma, talitades oma südame, ega mitte oma mõistuse järgi, oleksin andnud Teile lootusi ja avanud Teile väljavaateid, mille kohta ma siiski peaksin iseenele ütlema, et neid ei võida realiseerida. Kui mul peaks tuleval aastal veel kord olema röömu Teiega kokku saada, siis võiksime vahest suuliseltki asja arutleda.

Meie sõpra Kallast⁹, keda Te kahtlemata näete, palun südamest tervitada ning talle kinnitada, et ta pärast Tallinna naasmist külastaks mind Kadriorus nõndanimetatud naistevarjupaiga kõrvalmajas; ta peab igal juhul olema ju enne Tallinnas tagasi kui mina lahkun sealt, ja ma otsiksin ta ka ise kätte, kui mitte reisil saadud põlvevigastuse tõttu mul poleks soovitav loobuda kaugematest käikudest.

Te pole mulle oma täpsemat aadressi teatanud; loodan, et väikeses Kuressaares jõuab mu kiri Teieni ilma sellisetagi. — Elage hästi, jumal andku jällenagemist tuleval aastal, olge seniks südamest tervitatud

Teie tänulikult ustava F J Wiedemanni poolt.

1. Osakond.
2. Franz Anton Schiefner (1817—1879), Tallinnas sündinud keeleteadlane, Peterburi Teaduste Akadeemia liige 1852. aastast.
3. József Budenz (1836—1892), saksa päritoluga ungari keeleteadlane, soomeugri keeleteaduse rajajaid. Budenz oli Budapestis altai võrdleva keeleteaduse professor 1872. aastast alates.
4. Kõnes on arvatavasti «Vana kannel», mis hakkas vihkude kaupa ilmuma 1875. aastal.
5. Selleks, mingiks kindlaks otstarbeks või juhuks.
6. Andres (Andreas) Johan (Antti Juhana) Sjögren (1794—1855), soome keeleteadlane, oli 1831. aastast Peterburi Teaduste Akadeemia ülemäärane ja 1844. aastast soomeugri ja kaukaasia keelte korraline akadeemik. Liivlaste juures oli Sjögren 1846. ja 1852. aastal.
7. «Livische Grammatik nebst Sprachproben» (Joh. Andreas Sjögren's Schriften II, 1, St. Petersburg 1861), «Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch» (*ibid.* II, 2, St. Petersburg 1861).
8. Vene Geograafia Selts /Русское географическое общество/ asutati Peterburis 1845. aastal.
9. Rudolf Gottfried Kallas (1851—1913), usuteadlane, oli pastoriks Valgas, Rõuges ja pärast Hurta Peterburis eestlaste Jaani koguduses. Wiedemann on Kaldalt pidevalt keeleanmeid küsitlenud.

13

St. Petersburg d 24 Septb. 1880.

Hochgeehrter Freund,

Herzlichen Dank für Ihre telegraphisch übermittelte Teilnahme an meinem Jubelfeste¹, so wie für Ihre fast gleichzeitig

angelangte Abhandlung «über die ehstnischen Partikeln ehk und wõi».²

Wie es an meinem Festtage hier her gegangen ist, haben Sie unterdessen wohl schon in der Zeitung gelesen; den Beschluss, der nicht in der Zeitung steht, machte am Freitag noch ein Mittagsmahl bei mir, wo die näheren Bekannten und Freunde recht fröhlich und gemüthlich beisammen waren.

Mit herzlichem Grusse an Sie und Ihre Frau Gemahlin bleibe ich

Ihr

treu ergebener F J Wiedemann.

Peterburi 24. septb. 1880.

Kõrgesti austatud sõber.

Südamlik tänu Teie telegraafi teel edasitoimetatud minu juubelipeost osavõtmise eest,¹ samuti Teie peaaegu samaaegselt kohale jõudnud kirjutise «über die ehstnischen Partikeln ehk und wõi» eest.²

Kuidas minu peopäev on siin möödunud, olete vahepeal muidugi juba ajalehest lugenud, lõpu, millest pole ajalehes (juttu), tegi reedel veel lõunasöök minu pool, kus lähemad tuttavad ja sõbrad olid koos üsna lõbusalt ja hubaselt.

Südamlikult tervitades Teid ja Teie proua abikaasat jään

Teie

truult ustavaks F J Wiedemanniks.

1. 1880. aasta 16. septembril pühitseti Wiedemanni 50-aastast ametijuubelit. Wiedemann läks Miitavisse (Jelgavasse) gümnaasiumiõpetajaks küll juba 2. septembril. Sel päeval ei saadud juubelit pühitseda, sest Wiedemann oli siis Väike-Maarjas. Seega peeti juubel 16. septembril. Juubel oli õige suurejooneline. Wiedemann on sellest ise kirjutanud mälestistes tervelt 6 leheküljel («Nachrichten und Aufzeichnungen...», lk. 288—294). Juubelil oli elav vastukaja ka ajakirjanduses. «Eesti Postimees» 1880, 17. sept., nr. 38 kirjutas juubelist muuseumi järgmist: «Heilsel päeval on nii mitmed õpetatud seltsid kodu- ja väljamaal ühel ehk teisel viisil sest tähtsast mälestuse päevast osa võtnud. Heilsel päeval ei ole ka Eesti ega Soome kirjameeste seltsid muude osavõtjate ja õnnesoovijate seas mitte puudunud, pääle selle ka muidu üksikuid osavõtjaid ja auustajaid, kes seda tähtsat auu ja mälestuse päeva, olgu ise ehk kirjalikult, mitte tähele panemata mööda minna ei ole lasknud.» — Vt. ka «St. Petersburger Zeitung» 1880, nr. 261 ja 262.

2. «Ueber die estnischen Partikeln ehk und wõi. Ein Beitrag zur estnischen Syntax». — Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat X, 3, Dorpat 1880, lk. 37—104. Kirjutis on ilmunud ka äratrükina, mille paginatsioon on 1—68.

Hochgeehrter Freund,

Das übersandte Heft habe ich erhalten. Sollte es Ihnen nicht auch möglich sein mir das russische Original¹ mit zu schicken mit dem nächsten Hefte? Wenn das Exemplar davon, das Sie vom Ministerium empfangen haben, wie das deutsche, ein ungebundenes ist, so liesse es sich ja leicht zerlegen, und ich mache mich gern anheischig am Ende Alles wieder heften oder binden zu lassen, weil mir dadurch eine Correspondenz oder ein Gang in's Ministerium erspart würde.

Mit herzlichem Gruss
St. Petersburg
d 8ⁿ Septbr.
1881.

Ihr ergebenster F J Wiedemann.

Kõrgesti austatud sõber,

Saadetud vihiku olen kätte saanud. Kas Teil poleks võimalik järgmise vihikuga mulle saata ka venekeelne originaal¹? Kui selle eksemplar, mille saite ministeeriumilt, nagu saksakeelne, on kõitmata, siis laseks see end kergestigi koost lahti võtta, ja ma kohustun meelsasti laskma lõpuks kõik jälle brošeerida või kõita, sest selle tõttu pääseksin kirjavahetusest või käigust ministeeriumi.

Südamliku tervitusega

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann.

Peterburi
8-1 septb.
1881.

1. Kõnet on kohtuseaduste venekeelsest tekstist. 1882. aastal ilmus Peterburis selle eestikeelne tõlge «Kohtuseadused, mis 20. Novembril 1864 kinnitati, ja Üleüldised Seadusemäärused, mis nende täiendamiseks välja on antud. Venekeeli algkujost Kohtute Ministeriumi kordaseadmise pääle Eestikeeli tõlgitud». Oma mälestistes kirjutab Wiedemann sellest, kuidas selle seadustekogu tõlkimine sattus Hurda kätte («Nachrichten und Aufzeichnungen...», lk. 297). Eelmisel aastal oli Kohtuministeerium teinud Wiedemannile ettepaneku tõlkida eesti keelde Läänemeremaade kohtuseadused. Wiedemann oli selle ettepaneku tagasi lükanud ja soovitanud tõlkijaiks Hurta ning õuekohtuadvokaati Jürgensoni Riiaist. Ministeerium valis tõlkijaks Hurda. Ministeerium tahtis, et Wiedemann andku arvustus Hurda tõlke kohta, sest ministeeriumi enese töötajate hulgas ei olnud kedagi, kes oleks eesti keelt osanud. Wiedemann vaataski tõlke jaoks läbi ja arutles Hurdaga küsitavusi. Oma mälestistes ütleb Wiedemann, et ta on Hurdaga alati kokku leppinud: kas olevat Hurt tema soove arvestanud või olevat tema Hurdale järele andnud. Wiedemann luges ka tõlke korrektuurpoognaid. Oma mälestistes kurdab Wiedemann, et Hurt ei saanud suure koormatuse tõttu nõnda kiiresti korrekture lugeda, nagu oli vaja. Selle tõttu

viibis tõlke ilmumine ja Hurt ega Wiedemann ei saanud honorari kätte juba kevadel. Wiedemann oli saadava honorariga kavatsenud suvel välismaale sõita. Raha puudusel jäi välismaasõit ära («Nachrichten und Aufzeichnungen...», lk. 300).

Ka teised 1881. aastal Wiedemanni poolt Hurdale saadetud kirjad käsitlevad kohtuseaduste tõlkimise ja trükkimise küsimusi.

15

Hochgeehrter Freund,

Sie waren schon ein Mal so gut mir die Wohnung des Herrn von Reutern¹ an zu geben, ich aber habe leider versäumt sie auf zu schreiben. Ich erlaube mir daher Sie nochmals um dieselbe zu bitten nebst Angabe der Zeit, wo man ihn sprechen kann.

Ist mit der letzten Zusendung, die ich erhielt, Ihre Arbeit beendet, oder war sie nur der Anfang vom Ende?²

Mit herzlichem Grusse an Sie und Ihre Frau Gemahlin

Ihr

ergebenster F J Wiedemann

St. Ptbg
d 30 Octob.
1881.

Kõrgesti austatud sõber,

Te olite juba kord nõnda hea ja teatasite mulle härra von Reuterni¹ aadressi, mina olen aga kahjuks jätnud selle kirja panemata. Sellepärast luban enesele seda Teilt veel kord paluda koos teatega aja kohta, kus saab tema jutule.

Kas on viimase saadetisega, mille sain, Teie töö lõpetatud, või oli see vaid lõpu algus?²

Südamlik tervitus Teile ja Teie proua abikaasale.

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann

Ptbg.
30. oktoob.
1881.

1. Gerhard von Reutern, sünd. Düsseldorfis 1836, oli senati heroldia osakonna heeroldmeister.

2. Vt. kiri 14, viide 1.

16

Hochgeehrter Freund,

Heute wollte ich mit dem Heroldmeister¹ sprechen wegen des «Imprimatur»², aber er war vor elf schon aus gegangen. Man wies mich von da zu seinem Bruder, welcher gegenüber wohnen

sollte mit dem Eingang vom Flusse her. Der war mir noch lieber, denn mit dem hatte ich schon im vorigen Jahre ein Mal wegen der Uebersetzung³ zu sprechen Gelegenheit gahabt. Ich ging also in das bezeichnete Haus, aber da wohnte nicht der «братъ» sondern der «двоюродный братъ», der Minister⁴, mit dem ich nichts zu verhandeln hatte. Dieser gab mir nun an, wo ich seinen jüngeren Vetter finden könnte, aber noch bis in die Liteinaja zu gehen war mir zu weitleuftig, ich ging also nach Hause, wo mir bald darauf der zweite Bogen gebracht wurde.

Es bleibt somit nichts Anderes übrig, als die Arbeit von vorn anzufangen, und ich muss Sie daher bitten, mir das russische Original wieder zu kömen zu lassen, oder besser noch, wenn Sie sie vermehrt haben, meine Notizen; ich hätte dann wenigstens nicht nöthig auch die Paragraphen noch ein Mal zu vergleichen, wo wir nichts zu besprechen hatten, und die Sache würde etwas weniger auf gehalten werden.

Mit herzlichem Grusse an Sie und die Frau Gemahlin

Ihr

ergebenster F J Wiedemann

St. Ptbg
d 31 Octbr.

1881.

Kõrgesti austatud sõber,

Tahtsin täna heeroldmeistriga¹ kõnelda «imprimaaturist»², aga ta oli juba enne ühtteistkümmend välja läinud. Seal juhatahi mind tema venna poole, kes pidi asuma vastasmajas, sissekäik jõe poolt. See oli mulle veelgi meeldivam, sest temaga oli mul juba möödunud aastal korra olnud võimalust tõlkest³ kõnelda. Ma läksin niisiis osutatud majja, aga seal ei elanud «vend», vaid «nõbu», minister⁴, kellega mul polnud millestki arutleda. See teatas mulle siiski, kust võiksin leida tema noorema nõo, aga veel Liteinajani minna oli mulle liiga kauge, ma läksin niisiis koju, kuhu mulle varsti pärast seda toodi teine poogen.

Seega ei jää midagi muud üle kui tööd alustada algusest peale, ja pean sellepärast paluma Teid lasta mulle venekeelne originaal jälle tulla, või veelgi pigemini, minu märkused, kui olete need paljundanud, mul poleks siis vähemalt vaja veel kord võrrelda neidki paragrahve, kus meil midagi polnud arutada, ja asi venib pisut vähem.

Südamlik tervitus Teile ja proua abikaasale

Ptbg.

31 oktbr.

1881.

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann

1. Vt. kiri 15, viide 1.

2. Trükiluba.

3. Vt. kiri 14, viide 1.

4. Mihhail Hristoforovitš Reutern (1820—1890).

Hochgeehrter Freund,

Leider muss ich Sie bitten sich nicht morgen vergeblich hieher zu bemühen; der dritte Bogen¹ ist mir nicht zugeschickt worden, und ich habe ihn daher auch nicht durch sehen können. Wenn ich das Manuscript, das Sie ja wohl mit dem Correcturbogen bekommen haben und nicht zurück zu schicken brauchen, morgen noch recht zeitig bekäme, so könnten wir es übermorgen (Mittwoch) durch gehen.

Herzlich grüssend

S. Ptbg
d 7 Nobr.
1881

Ihr
ergebenster F J Wiedemann

Kõrgesti austatud sõber,

Kahjuks pean Teid paluma homme siia tulekuga mitte asjata vaeva näha; kolmandat pognat¹ pole mulle saadetud, ja selle pärast pole ma ka saanud seda läbi vaadata. Kui homme saaksin juba õige aegsasti käsikirja, mille olete vist korrektuurpognatega saanud, ega tarvitse tagasi saata, siis võiksite selle läbi vaadata ülehomme (kesknädal).

Südamest tervitades

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann

Ptbg
7. nobr.
1881

1. Vt. kiri 14, viide 1.

18

Reval d 22 Mai 1882.

Hochgeehrter Freund,

Von dem Dampfschiffe aus, das mich am 18ⁿ d. M. aus Pleskau nach Dorpat brachte habe ich Sie zwar schon benachrichtigt, dass ich mich zu längerem Aufenthalt nach Reval begab¹; aber da ich nicht weiss wie pünktlich die Schreiben aus dem Briefkasten des Schiffes an ihre Adresse gelangen², so nehme ich mir die Freiheit, Sie von hier aus noch ein Mal zu bemühen mit dem Lesen der Anzeige, dass ich zur vorgesetzten Zeit glücklich in Reval angelangt bin und mit Verlangen die Zusendungen von Ihnen oder — in Ihrem Auftrage — von der Druckerei entgegen sehe.³

Mit herzlichem Grusse an Sie und Ihre Frau Gemahlin

Ihr

ergebenster F J Wiedemann.
(im Marienstift, Katharinenthal)

Tallinn 22. mail 1882.

Kõrgesti austatud sõber,

Aurulaevalt, mis mu 18-l Pihkvast tõi Tartusse, olen Teile küll juba teatanud, et ma läksin pikemaks peatuseks Tallinnasse¹, aga kuna ma ei tea, kui täpselt kirjad laeva kirjakastist oma adreessaadile kätte jõuavad, siis võtan enesele vabaduse Teid siit veel kord tülitada teate lugemisega, et ma jõudsin määratud ajaks õnnelikult Tallinnasse ning ootan igatsusega Teie või — Teie ülesandel — trükikoja saadetisi³.

Südamlik tervitus Teile ja Teie proua abikaasale

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann
(Maarja-varjupaigas, Kadriorg)

1. 1882. aastal lahkus Wiedemann Peterburist 8. mail. Dünaburgi (Daugavpils), Miiitavi (Jelgava) ja Riia kaudu jõudis ta Pihkvasse ning sealt laevaga Tartusse 18. mail. Tartust läks ta juba järgmisel päeval Kiltsi kaudu Väike-Maarjasse ning saabus Tallinnasse 20. mail. Tallinnast lahkus Wiedemann lõplikult alles 27. juulil (reisipäevik 1858—1887).

2. Laeval postitatud kirja pole Hurda fondis. Ehk jäigi see adreessaadile tulemata.

3. Vt. kiri 14, viide 1.

19

Reval d 5 Juni 1882.

Hochgeehrter Freund,

Den gestern Mittag erhaltenen Correcturbogen¹ habe ich auch gestern Nachmittag schon in den Briefkasten gelegt, und er ist heute hoffentlich schon Ihnen zu Handen gekommen. Da ich das bisher fertig Gedruckte nicht mitgenommen habe, so konnte ich, als ich in dem Correcturbogen zuerst auf pristaw stieß, nicht nach sehen, ob auch früher schon so geschrieben war oder pristaw (wie otstahwka, paragrahw), und so habe ich dann der Consequenz wegen auch später ein Fragezeichen gesetzt, — wahrscheinlich unnütz, da es immer wieder ohne *h* erschien und daher wahrscheinlich auch früher so geschrieben ist. — Bei den Eidesformeln schien mir bei dem Zeitwort «beeidigen» das unbestimmte Object darum angemessener, weil die Beeidigungshandlung hierbei nicht als eine vollendete, sondern als eine in der Dauer begriffene gedacht ist, bei oder während welcher die Formel zur Anwendung kommt.

Das russische Original werde ich am sichersten wohl durch die Akademie in die Druckerei² gelangen lassen, wo Sie ja die Order geben können, dass man es mit den Correcturbogen Ihnen zu schickt oder für Sie zum Abholen auf bewahrt.

Mit herzlichem Grusse

Ihr

ergebenster F J Wiedemann.

Tallinn 5. juunil 1882.

Kõrgesti austatud sõber,

Eile lõuna ajal saadud korrektuuripoogna¹ olen ka juba eile pärast lõunat pannud kirjakasti, ja see on loodetavasti juba täna jõudnud Teie kätte. Kuna ma pole kaasa võtnud seni valmis trükitut, siis ma ei saanud, kui korrektuurpoognas esmakordselt sattusin sõnale *pristav*, järele vaadata, kas ka varem oli juba nõnda kirjutatud või oli *pristav* (nagu *otstavka*, *paragrahv*), ja nõnda siis olen konsekventsuse pärast ka pärastpoole asetanud küsimärgi, — tõenäoliselt asjatult, sest et see (sõna) esines ikka taas ilma *h*-ta ja sellepärast tõenäoliselt ka varem on nõnda kirjutatud. — Vandesõnades näis mulle tegusõna «vannutama» juures määramatu sihitis sellepärast kohasemana, et vannutustoiming ei ole siinkohas mõeldud lõpetatuna, vaid kestvana, mille juures või puhul vandesõnad tulevad tarvitusele.

Venekeelse originaali lasen kõige kindlamini küll akadeemia kaudu trükikotta² toimetada, kus võiksite ju teha korralduse, et see saadetakse Teile koos korrektuuripoognatega või säilitatakse Teile äraviimiseks.

Südamliku tervitusega

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann

1. Vt. kiri 14, viide 1.

2. «Kohtuseadused» trükiti Peterburi Teaduste Akadeemia trükikojas.

20

Hochgeehrter Freund,

Zur Beobachtung der guten Ordnung möchte ich die vor zwei Jahren aus unserer Bibliothek¹ entnommenen Rosenplänterschen «Beiträge»² vor meiner Ferienreise zurück geben. Ich bitte Sie daher die beiden bei Ihnen befindlichen Bände mir vor dem 15ⁿ Mai zu schicken; sollten Sie sie bis dahin nicht ausgenutzt haben, so können Sie sie nach den Ferien sogleich wieder bekommen, da bis dahin schwerlich ein Anderer Anspruch darauf wird gemacht haben. — Ich bin seit meiner zwar nun glücklich überstandenen Krankheit noch immer unter Hausarrest wegen des anhaltend rauhen Wetters, daher meine eben ausgesprochene Bitte schriftlich

Sie und Ihre Frau Gemahlin herzlich grüssend

Ihr

ergebenster F J. Wiedemann

St. Petersburg
d 20 April 1885.

Kõrgesti austatud sõber,

Head korda silmas pidades tahaksin meie raamatukogust ¹ kahe aasta eest laenatud Rosenplänteri «Beiträge» ² enne oma puhkeajareisi anda tagasi. Sellepärast palun Teid mõlemad Teie pool olevad köited mulle saata enne 15-t maid. Kui Te ei peaks neid seni olema jõudnud kasutada, siis võite nad pärast puhkeajaga kohe jälle saada, sest et selle ajani vaevalt keegi teine on hakanud neid nõudma. — Olen oma küll õnnelikult jagu saanud haigusest peale ikka veel koduses arestis püsiva karmi ilma tõttu, sellepärast kirjalikult mu praegu väljendatud palve.

Teid ja Teie proua abikaasat südamest tervitades

Teie

kõige ustavam F J. Wiedemann

Peterbg.

20. aprillil 1885.

1. Teaduste Akadeemia raamatukogust.

2. «Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache» I—XX, Pärnu 1813—1832.

21

Hochgeehrter Freund,

Die gewünschten Hefte 3 und 8 der Rosenplänterschen «Beiträge» liegen bei mir fertig, und können jeden Tag von Ihnen oder irgend einem Anderen, der mit einer Empfangquittung von Ihnen sich ein findet, in Empfang genommen werden.¹

Herzlich grüssend

St. Ptbg

d 13ⁿ Septbr

1885.

Ihr

ergebenster F J Wiedemann

Kõrgesti austatud sõber,

Rosenplänteri «Beiträge» soovitud 3. ja 8. vihik on minu pool valmis, ja võite need iga päev kätte saada või saab (nad) mõni teine, kes tuleb siia Teie vastuvõtukviitungiga.¹

Südamest tervitades

Ptbg

13-1 septbr.

1885.

l. Vt. kiri 20.

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann

22

Hochgeehrter Freund,

Wenn Ihre Geschäfte Sie in meine Gegend führen, und Sie bei mir ein sprechen wollten, so würde ich Ihnen das Resultat meiner Besprechung mit unserem beständigen Secretairen in Angelegen-

heit des «Vana kannel»¹ mit theilen; ich möchte wegen meiner noch nicht ganz gewichenen Erkältung den weiten Gang bis zu Ihnen mir ersparen.

Mit herzlichem Grusse

St. Petersburg
d 23 Septbr.
1885

Ihr
ergebenster F J Wiedemann

P. S. Mit diesem Briefe zugleich wandert in den Briefkasten einer an einen Herrn Löwe² (früher hier, jetzt in Hamburg), welcher an einer Uebersetzung des Kalewi-poeg arbeitet

Kõrgesti austatud sõber,

Kui Teie tegevus toob Teid minu lähistele, ja tahaksite minu poole sisse astuda, siis teataksin Teile oma, meie alalise sekretäri olnud nõupidamise tulemused «Vana kandle»¹ asjus; ma hoiduksin oma veel mitte täiesti järeleandnud külmetuse pärast pike-mast käigust Teieni.

Südamliku tervitusega

Peterburi
23. septbr.
1885

Teie
kõige ustavam F J Wiedemann

P. S. Selle kirjaga rändab samaaegselt kirjakasti kiri kellelegi härra Löwele (varem siin, nüüd Hamburgis), kes töötab «Kalevi-poja» tõlke kallal.

1. Ei ole teada, missugused läbirääkimised Wiedemannil olid «Vana kandle» suhtes».

2. Ferdinand Löwe (?—1889) oli Peterburi Teaduste Akadeemia alalise sekretäri kantselei direktor. Tema saksa keelde tõlgitud «Kalevipoeg» ilmus lõplikult V. Reimani väljaandel Tallinnas 1900.

23

Hochgeehrter Freund,

Durch Erkältung erlangte rheumatische Schmerzen in Bein haben mich genöthigt eine Reihe von Sitzungen unserer historisch-philologischen Classe nicht zu besuchen, weshalb ich Ihnen so lange nicht Mittheilung über Ihren «Kurzen Bericht etc.»¹ habe machen können, und auch heute greife ich dazu noch lieber nach Papier und Feder als nach Stock und Mütze, weil ich mir weitere Gänge immer noch gern erspare, wenn irgend möglich.

Weselowski² meint, dass Sie lieber dem Minister als der Akademie einen «Bericht» ab statten möchten, da Sie von ihm

und nicht von ihr im vorigen Jahre das Reisestipendium erhalten haben; es könnte diess auch dazu dienen Sie für etwaige künftige Fälle in seinem Gedächtnis frischer zu erhalten. Aus demselben Grunde kann auch die Akademie nicht wohl vorgreiflicher Weise die Initiative nehmen etwas über Ihre Reise zu veröffentlichen, wenn auch der kurze Bericht darüber manches Interessante für unser «Bülletin»³ enthält; unter den obwaltenden Umständen scheint aber jedenfalls das Journal des Ministeriums der V. A.⁴ der geeigneter Ort dafür.

Mit herzlichem Glückwunsch zum neuen Jahre und Gunst an Sie und Ihre Frau Gemahlin

Ihr

ergebenster F J Wiedemann.

St. Ptg

18 $\frac{1}{17}$ 87

Kõrgesti austatud sõber,

Külmetusest saadud reumaatilised valud jalas on mind sundinud käimata jääma real meie ajaloo-filoloogia klassi istungitel, seepärast pole ma Teile nõnda kaua võinud edasi anda teadet Teile «Lühikese aruande jne.»¹ kohta, ja tänagi veel haaran selleks pigemini paberi ja sule kui kepi ja mütsi, sest et ikka veel hoidun meelsasti pikemaist käikudest, kui kuidagi on võimalik.

Vesselovski² arvab, et Te peaksite «Aruande» esitama pigemini ministrile kui akadeemiale, sest olete möödunud aastal saanud reisistipendiumi esimeselt, ega pole teiselt; see võiks ka sellepoolest olla kasulik, et võimalike tulevaste juhtude puhuks püsiksite tema mälus värskemalt. Samal põhjusel ei või akadeemia ju ka ettehaaravalt initsiatiivi enesele võtta, et avaldada midagi Teile reisist, kuigi lühike aruanne selle kohta sisaldab mõndagi huvitavat meie «Bülletääni» jaoks. Käesolevas olukorras näib aga igati R/ahva/ H/ariduse/ Ministeeriumi ajakiri⁴ selleks olevat kohasem koht.

Südamlik õnnitus uueks aastaks ja kõike head Teile ja Teile proua abikaasale.

Teie

kõige ustavam F J Wiedemann.

Ptg.

18 $\frac{1}{17}$ 87

1. Hurda järelejäanud paberite hulgas on säilinud «Kurzer Bericht über die sprachwissenschaftlichen und ethnographischen Forschungen des Dr. J. Hurt unter den Esten im Sommer 1886» (Fond 43, M 38 : 4). Sellest nähtub, et Hurt

oli saanud Teaduste Akadeemia soovitusel stipendiumi rahvahariduse ministriilt. Hurt oli kaks nädalat Viru rannikul, kaks Tartu- ja Viljandimaal ja kolm nädalat setude alal. Aruanne on alla kirjutatud 24. nov. 1886.

2. Konstantin Vesselovski (Wesselowski, C. Wesselofski, 1819—1901) oli Peterburi Teaduste Akadeemia liige statistika ja poliitilise ökonomia alal ning ühtlasi akadeemia alaline sekretär.

3. «Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Petersbourg.»

4. Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія.

24

Hochgeehrter Freund,

Ausser dem Hallerschen Iga-pāwane hinne-tojduze rāmat¹ brauche ich jetzt wohl nichts weiter. Das Kurikoffsche Werk² kann ich nicht ohne Weiteres behalten, da ich das Andachtsbuch nicht für mich haben wollte, sondern für die Doctorin Lingen³, die ich doch vorher fragen müsste⁴, da mit ihr nur von dem Hallerschen die Rede gewesen ist. Dieses wäre mir daher jedenfalls lieber, weil dazu keine weitere Verabredung nöthig wäre.

Ich⁵ sende also einstweilen das Kurikoffsche zurück, da es vielleicht möglich sein wird das andere rechtzeitig zu erhalten, und begnüge mich das Kurikoffsche ad notam⁶ zu nehmen.

Mit herzlichem Gruss

Ihr ergebenster F J Wiedemann⁷

Kõrgesti austatud sõber,

Peale Halleri «Igapäevase hinge toiduse raamatu»¹ ei vaja ma praegu küll midagi muud. Kurikoffi teost² ei saa ma lihtsalt niisama enese käes pidada, sest ma ei tahtnud palvuseraamatut enese, vaid doktoriproua Lingeni³ jaoks, kellelt peaksin siiski enne küsima⁴, kuna temaga oli juttu üksnes Halleri omast. See oleks mulle sellepärast igatahes meelsam, sest siis poleks vaja edaspidist kokkulepet.

Ma⁵ saadan niisiis esialgu Kurikoffi oma tagasi, kuna on ehk võimalik teist õigeaegselt kätte saada, ja rahuldun, võttes Kurikoffi oma ad notam⁶.

Südamliku tervitusega

Teie kõige ustavam F J Wiedemann⁷

1. A. H. Haller, Iggapäevane hinge toidusse ramat (Teine trük), Tallinnas 1883.

2. A. Kurikoffi teostest võib kõigepealt arvesse tulla «Matteuse Ewangelium. Eesti rahwale ära seletanud A. Kurikoff, Türi õpetaja, Tallinnas 1884, või tema tõlkes ilmunud «I. Ristiinimese wabadusest. Wittenbergis, 1520. II. Kohtlane wiis Jumalat paluda. Wittenbergis, 1535. Kirjutanud Martin Lutterus», Tallinnas 1883.

3. Dr. Carl von Lingen oli arst Peterburis 1842. aastast alates. Pikemat aega oli ta ühtlasi Wiedemannide perekonnaarst. Wiedemanni ja Lingeni perekonnal olid tihedad sõprussuhted (Nachrichten und Aufzeichnungen..., lk. 244).

4. Wiedemann oleks pidanud küsima, kas doktoriproua Lingen tahab raamatut.

5. Selle sõna järelt on kustutatud *w er d e*.

6. Teadmiseks, meelepidamiseks.

7. Käesolev Wiedemanni kiri on dateerimata. See on Hurdale saadetud kõige varem kas 1883. või 1884. aastal, nagu võib otsustada mainitud teoste ilmumise järgi.

25

Gehrter Herr Pastor,

Da wir am nächsten Freitag zum Sommer verreisen, so erlaube ich mir, bei Ihnen an zu fragen wie Sie es mit der II Correctur des ehstnischen Wörterbuchs zu halten wünschen.¹ Werden Sie sie, wie im vorigen Jahr, selbst während des Sommers übernehmen und für diesen Fall diesbezügliche Anordnungen in der Druckerei ertheilen, oder wird man die Correcturen mir zuschicken? Meine Adresse ist bis Johanni: Reval, Catharinenthal Haus Jäckel bei Frl. Koch.

Dann: Оберпаленъ Лиф. губ. По Балт. жел. дор.
Haus Sokolowski².

Hochachtungsvoll

J. Wiedemann

Petersburg d 27 Mai
1891.

Austatud härra pastor,

Kuna järgmisel reedel sõidame suveks ära, siis luban enesele Teilt järele pärida, kuidas soovite toimida eesti sõnaraamatu II korrektuuriga¹. Kas võtate selle, nagu möödunud aastal, suve jooksul ise enese kätte ja teete selleks asjaomase korralduse trüki-kojale, või saadetakse korrektuur minule? Minu aadress on jaani-päevani: Tallinn, Kadriorg, Jäckeli maja, prl. Kochi juures. Siis: Põltsamaa, Liiv/imaa/ kub/ermang/, Balt/i/ rau/dtee/d/ mööda. Sokolowski maja².

Austusega

J. Wiedemann

Peterburi 27. mail
1891.

1. Kõnet on Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatu teisest trükist, mis ilmus 1891. aastal Hurda redigeerimisel ning toimetamisel. Nagu käesolevast kirjast nähtub, luges teise trüki korrektuuri ka Johanna Charlotte Wiedemann, kes oli sündinud Mii-tavis (Jelgavas) 21. oktoobril 1835 Wiedemannide teise lapsena.

2. Sokolowskid olid Wiedemanni abikaasa sugulasi.

Autor on tänu võlgu fil. kand. Rita Tasale, kes on lugenud läbi Wiedemanni kirjade eestikeelsed tõlked ning teinud neisse asjalikke parandusi ja täpsustusi.

ПИСЬМА ФЕРДИНАНДА ИОХАННА ВИДЕМАННА ЯКОБУ ХУРТУ

Пауль Аристе

Кафедра финно-угорских языков

Резюме

В статье приведено 24 письма академика Фердинанда Иоханна Видеманна эстонскому фольклористу и лингвисту Якобу Хурту на немецком языке (1863—1887 гг.). К ним приложено еще письмо дочери Видеманна Иоханны, адресованное также Якобу Хурту. Письма Хурта Видеманну не сохранились. В письмах Видеманна рассматриваются разные вопросы эстонской лексики и грамматики. Видеманн неоднократно обращался к Хурту за советом, когда он составлял свой большой эстонско-немецкий словарь и грамматику эстонского языка. С Хуртом советовались и по поводу ревизии эстонского перевода библии и по другим вопросам. Следует отметить те письма, в которых Видеманн разъясняет возможность исследования финно-угорских языков в тогдашней России (6-ое и 12-ое письма).

Из писем видно, как Видеманн относился к тогдашнему эстонскому литературному языку и что, по его мнению, следовало бы предпринять для усовершенствования литературного языка (8-ое и 10-ое письма). По предложению Видеманна, Хурту поручили перевести с русского языка на эстонский судебные законы. Во время перевода и печатания этих законов Видеманн помогал Хурту нормализовать юридический эстонский язык. Из писем узнаем и различные данные о биографии как Видеманна, так и Хурта и о среде, в которой они жили и работали.

DIE BRIEFE FERDINAND JOHANN WIEDEMANN'S AN JAKOB HURT

Paul Ariste

Lehrstuhl für Finnisch-Ugrisch

Zusammenfassung

Im Beitrag sind 24 deutschsprachige Briefe abgedruckt, die in den Jahren 1863—1887 vom Akademiker Ferdinand Johann Wiedemann an den estnischen Folkloristen und Sprachforscher Jakob Hurt geschrieben worden sind. Ein Brief ist beigelegt worden, den die Tochter Wiedemanns Johanna ebenso Jakob Hurt gesandt hat. Alle Briefe sind ins Estnische übersetzt worden. Hurts Briefe an Wiedemann sind abhanden gekommen. In den Briefen Wiedemanns werden verschiedene Fragen der estnischen Lexik und Grammatik behandelt. Als Wiedemann an seinem

großen estnisch-deutschen Wörterbuch und an der Grammatik der estnischen Sprache arbeitete, beriet er sich fortwährend mit Hurt. Jener wurde auch wegen der Revision der estnischen Bibelübersetzung und in manchen anderen Fällen zu Rate gezogen. Bemerkenswert sind die Briefe, in welchen Wiedemann die damaligen Möglichkeiten in Rußland, die finnisch-ugrischen Sprachen zu erforschen, erläutert (Briefe 6 und 12). Auch geht aus den Briefen hervor, was Wiedemann zu der damaligen estnischen Schriftsprache meinte und was seinem Erachten nach vorgenommen werden mußte, um die Schriftsprache zu bessern (Briefe 8—10). Auf Vorschlag Wiedemanns hatte Hurt den Auftrag erhalten, das Strafgesetz vom Russischen ins Estnische zu übersetzen. Zu jener Zeit, als das Gesetzbuch übersetzt und gedruckt wurde, half Wiedemann Hurt, juristische Fachwörter im Estnischen zu normen. Die Briefe geben auch Auskunft über den Lebenslauf beider hervorragenden Persönlichkeiten und über das Milieu, wo sie verkehrten.